

विग्रहः

पुनः कथारम्भकाले राजपुत्रैरुक्तम्। आर्य राजपुत्रा वयम्।
तद्विग्रहं श्रोतुं नः कुतूहलमस्ति। विष्णुशर्मणोक्तं - यदेव
भवद्ब्रह्मो रोचते तत्कथयामि। विग्रहः श्रूयतां यस्यायमाद्यः
श्लोकः -

हंसैः सह मयूराणां विग्रहे तुल्यविक्रमे।

विश्वास्य वञ्चिता हंसाः काकैः स्थित्वारिमन्दिरे ॥ १ ॥

राजपुत्रा ऊचुः - कथमेतत्। विष्णुशर्मा कथयति -

अस्ति कर्पूरद्वीपे पद्मकेलिनामधेयं सरः। तत्र हिरण्यगर्भो
नाम राजहंसः प्रतिवसति। स च सर्वैर्जलचरपक्षिभिर्मिलित्वा
पक्षिराज्येऽभिषिक्तः। यतः।

यदि न स्यान्नरपतिः सम्यङ्नेता ततः प्रजा।

अकर्णधारा जलधौ विप्लवेतेह नौरिव ॥ २ ॥

अपरं च -

प्रजां संरक्षति नृपः सा वर्धयति पार्थिवम्।

वर्धनाद्रक्षणं श्रेयस्तदभावे सदप्यसत् ॥ ३ ॥

एकदाऽसौ राजहंसः सुविस्तीर्णकमलपर्यङ्के सुखासीनः
परिवारपरिवृतस्तिष्ठति। ततः कुतश्चिद्देशादागत्य दीर्घमुखो नाम
बकः प्रणम्योपविष्टः। राजोवाच - दीर्घमुख! देशान्तरा-
दागतोऽसि। वार्ता कथय। स ब्रूते - देव! अस्ति महती वार्ता।
तामाख्यातुकाम एव सत्वरमागतोऽहम्। श्रूयताम्।

अस्ति जम्बुद्वीपे विन्ध्यो नाम गिरिः। तत्र चित्रवर्णो नाम मयूरः पक्षिराजो निवसति। तस्यानुचरैश्चरद्विपक्षिभिरहं दग्धारण्यमध्ये चरन्नवलोकितः पृष्ठश्च - कस्त्वम्। कुतः समागतोऽसि। तदा मयोक्तम् - कर्पूरद्वीपस्य राजचक्रवर्तिनो हिरण्यगर्भस्य राजहंसस्यानुचरोऽहम्। कौतुकाद्देशान्तरं द्रष्टुमागतोऽस्मि। एतच्छ्रुत्वा पक्षिभिरुक्तम् - अनयोर्देशयोः को देशो भद्रतरो राजा च। मयोक्तम् - आः किमेवमुच्यते। महदन्तरम्। यतः कर्पूरद्वीपः स्वर्ग एव राजहंसश्च द्वितीयः स्वर्गपतिः। अत्र मरुस्थले पतिता यूयं किं कुरुथ। आगच्छतास्मदेशो गम्यताम्। ततोऽस्मद्वचनमाकर्ण्य सर्वे सकोपा बभूवुः। तथा चोक्तम् -

पयःपानं भुजंगानां केवलं विषवर्धनम्।

उपदेशो हि मूर्खाणां प्रकोपाय न शान्तये ॥ ४ ॥

अन्यच्च -

विद्वानेवोपदेष्टव्यो नाविद्वांस्तु कदाचन।

वानरानुपदिश्याथ स्थानभ्रष्टा ययुः खगाः ॥ ५ ॥

राजोवाच - कथमेतत्। दीर्घमुखः कथयति -

कथा १

अस्ति नर्मदातीरे पर्वतोपत्यकायां विशालः शाल्मलीतरुः। तत्र निर्मितनीडक्रोडे पक्षिणः सुखं वर्षास्वपि निवसन्ति। अथैकदा वर्षासु नीलपटलैरिव जलधरपटलैरावृते नभस्तले धारासारैर्महती

वृष्टिर्बभूव। ततो वानरांस्तरुतलेऽवस्थिताऽशीतार्तान्कम्पमाना-
नवलोक्य कृपया पक्षिभिरुक्तम् - भो भो वानराः शृणुत।

अस्माभिर्निर्मिता नीडाश्चञ्चुमात्राहृतैस्तृणैः।

हस्तपादादिसंयुक्ता यूयं किमिति सीदथ ॥ ६ ॥

तच्छ्रुत्वा वानरैर्जातामर्षैरालोचितम् - अहो
निर्वातनीडगर्भावस्थिताः सुखिनः पक्षिणोऽस्मान्निन्दन्ति। तद्भवतु
तावद्वृष्टेरुपशमः। अनन्तरं शान्ते पानीयवर्षे तैर्वानरैर्वृक्षमारुह्य
सर्वे नीडा भग्नास्तेषामण्डानि चाधः पातितानि। अतोऽहं
ब्रवीमिविद्वानेवोपदेष्टव्यः इत्यादि। राजोवाच - ततस्तैः किं
कृतम्। बकः कथयति ततस्तैः पक्षिभिः कोपादुक्तम् - केनाऽसौ
राजहंसः कृतो राजा। ततो मयापि जातकोपेनोक्तम् -
युष्मदीयमयूरः केन राजा कृतः। एतच्छ्रुत्वा ते सर्वे मां
हन्तुमुद्यताः। ततो मयापि स्वविक्रमो दर्शितः। यतः।

अन्यदा भूषणं पुंसः क्षमा लज्जेव योषितः।

पराक्रमः परिभवे वैयात्यं सुरतेष्विव ॥ ७ ॥

राजा विहस्याह -

आत्मनश्च परेषां च य समीक्ष्य बलाबलम्।

अन्तरं नैव जानाति स तिरस्क्रियतेऽरिभिः ॥ ८ ॥

अन्यच्च -

सुचिरं हि चरन्नित्यं क्षेत्रे सस्यमबुद्धिमान्।

द्वीपिचर्मपरिच्छन्नो वाग्दोषाद्दर्दभो हतः ॥ ९ ॥

बकः पृच्छति - कथमेतत्। राजा कथयति -

कथा २

अस्ति हस्तिनापुरे विलासो नाम रजकः। तस्य गर्दभोऽतिवाहनाद्बुर्बलो मुमूर्षुरिवाभवत्। ततस्तेन रजकेनासौ व्याघ्रचर्मणा प्रच्छाद्यारण्यसमीपे सस्यक्षेत्रे नियुक्तः। ततो दूरात्तमवलोक्य व्याघ्रबुद्ध्या क्षेत्रपतयः सत्वरं पलायन्ते। अथैकदा केनापि सस्यरक्षकेण धूसरकम्बलकृततनुत्राणेन धनुःकाण्डं सञ्जीकृत्यानतकायेनैकान्ते स्थितम्। तं च दूराद् दृष्ट्वा गर्दभः पुष्टाङ्गो यथेष्टसस्यभक्षणजातबलो गर्दभीयमिति मत्वोच्चैः शब्दं कुर्वाणस्तदभिमुखं धावितः। ततस्तेन सस्यरक्षकेण चीत्कारशब्दान्निश्चित्य गर्दभोऽयमिति लीलयैव व्यापादितः। अतोऽहं ब्रवीमि सुचिरं हि चरन्नित्यम् इत्यादि॥ ततस्ततः। दीर्घमुखो ब्रूते - ततस्तैः पक्षिभिरुक्तम् - अरे पाप दुष्ट बक अस्माकं भूमौ चरन्नस्माकं स्वामिनमधिक्षिपसि तन्न क्षन्तव्यमिदानीम्। इत्युक्त्वा ते सर्वे मां चञ्चुभिर्हत्वा सकोपा ऊचुः - पश्य रे मूर्ख स हंसस्तव राजा सर्वथा मृदुः। तस्य राज्येऽधिकार एव नास्ति। यत एकान्ततो मृदुः करतलगतमप्यर्थं रक्षितुमक्षमः। कथं स पृथिवीं शास्ति राज्यं वा तस्य किम्। त्वं कूपमण्डूकस्तेन तदाश्रयमुपदिशसि। शृणु -

सेवितव्यो महावृक्षः फलच्छायासमन्वितः।

यदि दैवात्फलं नास्ति च्छाया केन निवार्यते ॥ १० ॥

अन्यच्च -

हीनसेवा न कर्तव्या कर्तव्यो महदाश्रयः।
पयोऽपि शौण्डिकीहस्ते वारुणीत्यभिधीयते ॥ ११ ॥

अन्यच्च -

महानप्यल्पतां याति निर्गुणे गुणविस्तरः।
आधाराधेयभावेन गजेन्द्र इव दर्पणे ॥ १२ ॥

विशेषतश्च -

व्यपदेशेऽपि सिद्धिः स्यादतिशक्ते नराधिपे।
शशिनो व्यपदेशेन शशकाः सुखमासते ॥ १३ ॥

मयोक्तम् - कथमेतत्। पक्षिणः कथयन्ति -

कथा ३

कदाचिद्वर्षास्वपि वृष्टेरभावात्तृषार्तो गजयूथो यूथपतिमाह -
नाथ कोऽभ्युपायोऽस्माकं जीवनाय। अस्त्यत्र क्षुद्रजन्तूनां
निमज्जनस्थानम् वयं तु निमज्जनाभावादन्धा इव। क्र यामः किं
कुर्मः। ततो हस्तिराजो नातिदूरं गत्वा निर्मलं हृदं दर्शितवान्।
ततो दिनेषु गच्छत्सु तत्तीरावस्थिता गजपादाहतिभिश्चूर्णिताः
क्षुद्रशशकाः। अनन्तरं शिलीमुखो नाम शशकञ्चिन्तयामास -
अनेन गजयूथेन पिपासाकुलितेन प्रत्यहमत्रागन्तव्यम्। अतो
विनश्यत्यस्मत्कुलम्। ततो विजयो नाम वृद्धशशकोऽवदत्। मा
विषीदत। मयात्र प्रतीकारः कर्तव्यः। ततोऽसौ प्रतिज्ञाय
चलितः। गच्छता च तेनालोचितम् - कथं मया गजयूथसमीपे
स्थित्वा वक्तव्यम्।

स्पृशन्नपि गजो हन्ति जिघ्रन्नपि भुजंगमः।

हसन्नपि नृपो हन्ति मानयन्नपि दुर्जनः ॥ १४ ॥

अतोऽहं पर्वतशिखरमारुह्य यूथनाथं संवादयामि। तथानुष्ठिते यूथनाथ उवाच - कस्त्वम्। कुतः समायातः। स ब्रूते - शशकोऽहम्। भगवता चन्द्रेण भवदन्तिकं प्रेषितः। यूथपतिराह - कार्यमुच्यताम्। विजयो ब्रूते -

उद्यतेष्वपिशस्त्रेषु दूतो वदति नान्यथा।

सदैवावध्यभावेन यथार्थस्य हि वाचकः ॥ १५ ॥

तदहं तदाज्ञया ब्रवीमि शृणु। यदेते चन्द्रसरोरक्षकाः शशकास्त्वया निःसारितास्तन्न युक्तं कृतम्। यतस्ते शशकाश्चिरमस्माकं रक्षिताः। अत एव मे शशाङ्कः इति प्रसिद्धिः। एवमुक्तवति दूते यूथपतिर्भयादिदमाह - इदमज्ञानतः कृतम्। पुनर्न गमिष्यामि। दूत उवाच - यद्येवं तदत्र सरसि कोपात्कम्पमानं भगवन्तं शशाङ्कं प्रणम्य प्रसाद्य गच्छ। ततो रात्रौ यूथपतिं नीत्वा जले चञ्चलं चन्द्रबिम्बं दर्शयित्वा यूथपतिः प्रणामं कारितः। उक्तं च तेन - देव अज्ञानादनेनापराधः कृतः। ततः क्षम्यताम्। नैवं वारान्तरं विधास्यते। इत्युक्त्वा प्रस्थापितः। अतोहं ब्रवीमि - व्यपदेशेऽपि सिद्धिः स्यात् इति। ततो मयोक्तम् - स एवास्मत्प्रभू राजहंसो महाप्रतापोऽतिसमर्थः। त्रैलोक्यस्यापि प्रभुत्वं तत्र युज्यते किं पुना राज्यम् इति। तदाहं तैः पक्षिभिः दुष्ट कथमस्मद्भूमौ चरसि इत्यभिधाय राज्ञश्चित्रवर्णस्य समीपं नीतः। ततो राज्ञः पुरो मां प्रदर्श्य तैः प्रणम्योक्तम् -

देव अवधीयतामेष दुष्टो बको यदस्मद्देशे चरन्नपि
 देवपादानधिक्षिपति। राजाह - कोऽयम्। कुतः समायातः। ते
 ऊचुः - हिरण्यगर्भनाम्नो राजहंसस्यानुचरः कर्पूरद्वीपादागतः।
 अथाहं गृध्रेण मन्त्रिणा पृष्टः - कस्तत्र मुख्यो मन्त्री इति।
 मयोक्तम् - सर्वशास्त्रार्थपारगः सर्वज्ञो नाम चक्रवाकः। गृध्रो
 ब्रूते - युज्यते। स्वदेशजोऽसौ। यतः।

स्वदेशजं कुलाचारं विशुद्धमुपधाशुचिम्।

मन्त्रज्ञमव्यसनिनं व्यभिचारविवर्जितम् ॥ १६ ॥

अधीतव्यवहाराङ्गं मौलं ख्यातं विपश्चितम्।

अर्थस्योत्पादकं सम्यग्विदध्यान्मन्त्रिणं नृपः ॥ १७ ॥

अत्रान्तरे शुकेनोक्तम् - देव कर्पूरद्वीपादयो लघुद्वीपा
 जम्बुद्वीपान्तर्गता एव। तत्रापि देवपादानामेवाधिपत्यम्। ततो
 राज्ञाप्युक्तम् - एवमेव यतः।

राजा मत्तः शिशुश्चैव प्रमदा धनगर्वितः।

अप्राप्यमपि वाञ्छन्ति किं पुनर्लभ्यमेव यत् ॥ १८ ॥

ततो मयोक्तम् - यदि वचनमात्रेणैवाधिपत्यं सिध्यति तदा
 जम्बुद्वीपेऽप्यस्मत्प्रभोर्हिरण्यगर्भस्य स्वाम्यमस्ति। शुक उवाच -
 कथमत्र निर्णयः। मयोक्तम् - संग्राम एव। राज्ञा विहस्योक्तम् -
 स्वस्वामिनं गत्वा सञ्जीकुरु तदा मयोक्तम् - स्वदूतोऽपि
 प्रस्थाप्यताम्। राजोवाच - कः प्रयातु दौत्येन। यतः एवंभूतो
 दूतः कार्यः।

भक्तो गुणीशुचिर्दक्षः प्रगल्भोऽव्यसनी।

ब्राह्मणः परमर्मज्ञः दूतः स्यात्प्रतिभानवान् ॥ १९ ॥

गृध्रो वदति - सन्त्येव दूता बहवः। किंतु ब्राह्मण एव कर्तव्यः। यतः।

प्रसादं कुरुते पत्युः संपत्तिं नाभिवाञ्छति।

कालिमा कालकूटस्य नापैतीश्वरसङ्गमात् ॥ २० ॥

राजाह - ततः शुक एव ब्रजतु। शुक त्वमेवानेन सह गत्वास्मदभिलषितं ब्रूहि। शुको ब्रूते - यथाज्ञापयति देवः। किंत्वयं दुर्जनो बकः। तदनेन सह न गच्छामि। तथा चोक्तम् -

खलः करोति दुर्वृत्तं नूनं फलति साधुषु।

दशाननो हरेत्सीतां बन्धनं स्यान्महोदधेः ॥ २१ ॥

अपरं च -

न स्थातव्यं न गन्तव्यं दुर्जनेन समं क्वचित्।

काकसङ्गाद्धतो हंसस्तिष्ठन्गच्छंश्च वर्तकः ॥ २२ ॥

राजोवाच - कथमेतत्। शुकः कथयति -

कथा ४

अस्त्युज्जयिनीवर्त्मनि प्रान्तरे महान् पिप्पलीवृक्षः। तत्र हंसकाकौ निवसतः। कदाचिद् ग्रीष्मसमये परिश्रान्तः

कश्चित्पथिकस्तत्र तरुतले धनुःकाण्डं सन्निधाय सुप्तः। क्षणान्तरे तन्मुखाद्दृक्षच्छायापगता। ततः सूर्यतेजसा तन्मुखं व्याप्तमवलोक्य कृपया तद्दृक्षस्थितेन हंसेन पक्षौ प्रसार्य पुनस्तन्मुखे छाया कृता। ततो निर्भरनिद्रासुखिना तेनाध्वन्येन मुखव्यादानं कृतम्। अथ परसुखमसहिष्णुः स्वभावदौर्जन्येन स काकस्तस्य मुखे पुरीषोत्सर्गं कृत्वा पलायितः। ततो यावदसौ पान्थ उत्थायोर्ध्वं निरीक्षते तावत्तेनावलोकितो हंसः काण्डेन हत्वा व्यापादितः। अतोऽहं ब्रवीमि - दुर्जनेन समं न स्थातव्यमिति।

वर्तक कथामपि कथयामि -

कथा ५

एकदा सर्वे पक्षिणः भगवतो गरुडस्य यात्राप्रसङ्गेन समुद्रतीरं प्रचलिताः। तत्र काकेन सह वर्तकश्चलितः। अथ गच्छतो गोपालस्य मस्तकस्थितभाण्डाद्दधिवारंवारं तेन काकेन खाद्यते। ततो यावदसौ दधिभाण्डं भूमौ निधायोर्ध्वमवलोकते तावत्तेन काकवर्तकौ दृष्टौ। ततस्तेन खेदितः काकः पलायितः। वर्तको मन्दगतिस्तेन प्राप्तो व्यापादितः। अतोऽहं ब्रवीमि - न स्थातव्यं न गन्तव्यम् इत्यादि। ततो मयोक्तम् - भ्रातः शुक किमेवं ब्रवीषि। मां प्रति यथा श्रीमद्देवपादास्तथा भवानपि। शुकनोक्तम् - अस्त्वेवम्। किंतु -

दुर्जनैरुच्यमानानि सस्मितानि प्रियाण्यपि।

अकालकुसुमानीव भयं संजनयन्ति हि ॥ २३ ॥

दुर्जनत्वं च भवतो वाक्यादेव ज्ञातं यदनयोर्भूपालयोर्विग्रहे
भवद्वचनमेव निदानम्। पश्य।

प्रत्यक्षेऽपि कृते दोषे मूर्खः सान्त्वेन तुष्यति।

रथकारो निजां भार्यां सजारां शिरसाकरोत् ॥ २४ ॥

राज्ञोक्तम् - कथमेतत्। शुकः कथयति -

* * * * *

ಹಿತೋಪದೇಶ:

ಹಿತೋಪದೇಶದ 'ವಿಗ್ರಹ' ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಕಥಾಭಿತ್ತಿ ಇಂತಿದೆ. ಕರ್ಪೂರದ್ವೀಪದಲ್ಲಿ 'ಪದ್ಮಕೇಲಿ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಸರೋವರವಿತ್ತು. ಅಲ್ಲಿ 'ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ರಾಜಹಂಸ ವಾಸವಾಗಿತ್ತು. ಅಲ್ಲಿನ ಜಲಚರ ಪಕ್ಷಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಸೇರಿ ಅದನ್ನು ತಮ್ಮ ರಾಜನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದವು. ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಅನತಿ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದುದೇ ಜಂಬೂದ್ವೀಪ. ಅಲ್ಲಿನ ವಿಂಧ್ಯಾಚಲದಲ್ಲಿ 'ಚಿತ್ರವರ್ಣ' ಎಂಬ ಮಯೂರ ಪಕ್ಷಿಯು ವಾಸವಾಗಿತ್ತು. ಆ ಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿನ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಈ ನವಿಲನ್ನೇ ತಮ್ಮ ರಾಜನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದವು.

ಒಮ್ಮೆ ಪದ್ಮಕೇಲಿ ಸರೋವರದಲ್ಲಿನ 'ದೀರ್ಘಮುಖ'ವೆಂಬ ಬಕಪಕ್ಷಿಯೊಂದು ಅನ್ಯದೇಶಗಳನ್ನು ನೋಡುವ ಕುತೂಹಲದಿಂದ ಸಂಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಾ ಜಂಬೂದ್ವೀಪಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸಿತು. ಬಕಪಕ್ಷಿಯು ದಗ್ಧಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಓಡಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಚಿತ್ರವರ್ಣನ ಸೇವಕರು ಅದು ಬೇರೆ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಪಕ್ಷಿಯೆಂದು ಗುರುತಿಸಿ ಅದರ ಪೂರ್ವಾಪರಗಳನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಾರೆ. ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಆ ಅನುಚರ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಎರಡು ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೇಶ ಚೆಂದ? ಇಬ್ಬರು ರಾಜರುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ರಾಜ ಉತ್ತಮ? ಇತ್ಯಾದಿ ವಿವರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಲಪೇಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಬಕಪಕ್ಷಿಯು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯ ಹಾಗೂ ರಾಜನಾದ 'ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ'ನ ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಸಿಟ್ಟಿಗೆದ್ದ ಚಿತ್ರವರ್ಣನ ಸಹಚರ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಆ ಕೂಡಲೆ ಆ ಬಕಪಕ್ಷಿಯನ್ನು ತಮ್ಮ ರಾಜನಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆದೊಯ್ದು ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಅದನ್ನು ದೂಷಿಸುತ್ತವೆ. ಮಾತಿಗೆ ಮಾತು ಬೆಳೆದು ಅವು ರಾಜಹಂಸನು ರಾಜನಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹನೆಂದು ಘೋಷಿಸುತ್ತವೆ. ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಗಿಣಿಯೂ ಕೂಡ ಮಾತಾಡುತ್ತಾ ಕರ್ಪೂರದ್ವೀಪವೇ ಮೊದಲಾದ ಸಣ್ಣ ದೇಶಗಳು

ಜಂಬೂದ್ವೀಪಕ್ಕೆ ಸೇರುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಈ ಜಗಳ ಮತ್ತಷ್ಟು ಬೆಳೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೊನೆಗೆ ಈ ಬಕಪಕ್ಷಿಯೇ ಯುದ್ಧದ ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತುತ್ತಾ ಯುದ್ಧದಿಂದಲೇ ಯಾರು ಶ್ರೇಷ್ಠರೆಂದು ನಿರ್ಧಾರಿತವಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಿ, ಅಲ್ಲಿಂದ ನಿರ್ಗಮಿಸಿ ಕರ್ಪೂರ ದ್ವೀಪಕ್ಕೆ ಪುನಃ ಆಗಮಿಸುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಾಶ್ರಯತಾಣಕ್ಕೆ ಮರಳಿದ ಬಕಪಕ್ಷಿ ನಡೆದುದನ್ನೆಲ್ಲವನ್ನು ರಾಜಹಂಸನಿಗೆ ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ ತಾನು ಯುದ್ಧದ ಪ್ರಸ್ತಾಪವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಕಡೆ ಚಿತ್ರವರ್ಣನ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿದ್ದ ಶುಕ ಪಕ್ಷಿಯೂ ಕೂಡ ಯುದ್ಧವು ನಿಶ್ಚಯಗೊಂಡಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಚಿತ್ರವರ್ಣನ ಆದೇಶದಂತೆ ಕರ್ಪೂರದ್ವೀಪಕ್ಕೆ ತೆರಳಲು ಸನ್ನದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ರಾಜಹಂಸಕ್ಕೆ 'ಸರ್ವಜ್ಞ'ನೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಚಕ್ರವಾಕ ಪಕ್ಷಿ ಮಂತ್ರಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಮಂತ್ರಿಯೇ ಅತೀ ಮೇಧಾವಿ. ತನ್ನ ರಾಜನಾದ ರಾಜಹಂಸವು ಹಿಂದೆಮುಂದೆ ಯೋಚಿಸದೆ ಬಕದ ಮಾತನ್ನು ಅನುಮೋದಿಸಿದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ, ಏಕಾಏಕಿ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಗೊಳ್ಳುವುದು ಸರ್ವಥಾ ಸೂಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದು ಬಗೆಬಗೆಯಾಗಿ ತಿಳಿಹೇಳುತ್ತದೆ. ಬಕಪಕ್ಷಿಯು ಯಾರಿಂದಲೋ ಪ್ರೇರೇಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಈ ರೀತಿ ಮಾಡುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ಸೂಚನೆಯಿತ್ತರೂ ಕೋಪಕ್ಕೆ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನಿತ್ತ ರಾಜಹಂಸವು ಮಂತ್ರಿಯ ಮಾತನ್ನು ನಿರ್ಲಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ಕೊನೆಗೆ ವಿಧಿಯಿಲ್ಲದೆ ಚಕ್ರವಾಕವು ರಾಜನಿಗೆ ಗುಪ್ತಚರರ ಮೂಲಕ ಶತ್ರುಪಕ್ಷದವರ ಬಲಾಬಲಗಳನ್ನು ಅರಿಯುವಂತೆ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಅಷ್ಟರಲ್ಲೇ ಶುಕಪಕ್ಷಿಯ ಆಗಮನವಾಗಲು, ಅದನ್ನು ಅತಿಥಿಶಾಲೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲವಿರಿಸಿ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಸೇನೆಯನ್ನು ಭದ್ರಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ನಂತರ ಸೂಕ್ತ ಸಮಯವನ್ನು ಅದರ ಸಂದರ್ಶನಕ್ಕೆ

ಮೀಸಲಿಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಹೇಳುತ್ತದೆ. ಚಕ್ರವಾಕದ ಮಾತಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ರಾಜನು ಅಂತೆಯೇ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಕೋಟೆಯ ಭದ್ರತೆಯ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು 'ಸಾರಸ' ಪಕ್ಷಿಗೆ ವಹಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಈ ಮಧ್ಯೆ "ಮೇಘವರ್ಣ"ನೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಕಾಗೆ ತನ್ನ ಪರಿವಾರ ಸಹಿತವಾಗಿ ಸಿಂಹಳ ದೇಶದಿಂದ "ರಾಜಹಂಸ"ನಲ್ಲಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ರಾಜನು ಕಾಗೆಗೆ ಸಮಸ್ತ ಕಾರ್ಯಗಳ ಅರಿವಿರುವುದೆಂದೂ, ದೂರದರ್ಶಿಯೂ, ಚತುರನೂ ಆಗಿರುವನೆಂದೂ ಭಾವಿಸುತ್ತಾ ತನ್ನಲ್ಲೇ ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಚಕ್ರವಾಕವು ರಾಜಹಂಸನ ಮಾತನ್ನು ಪುನಃ ವಿರೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ನಾವುಗಳು ಜಲಚರ ಪ್ರಾಣಿಗಳು. ಕಾಗೆಯಾದರೋ ಭೂಮಿ ಹಾಗೂ ಆಗಸದಲ್ಲಿ ಚಲಿಸುವಂಥದ್ದು. ಹಾಗಾಗಿ ವಿಪಕ್ಷದವರೊಂದಿಗೆ ಮೈತ್ರಿ ಎಂದೂ ತರವಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಾರಿ ಸಾರಿ ಹೇಳಿದರೂ ಕಿವಿಗೊಡದ ರಾಜಹಂಸ ಕಾಗೆಗೆ ಆಶ್ರಯವನ್ನೀಯಲು ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತದೆ.

ನಂತರದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ರಾಜನು ಸಭೆಯನ್ನು ಕರೆದು 'ಶುಕ' ಹಾಗೂ ಕಾಗೆ ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಶುಕವಾದರೋ ಚಿತ್ರವರ್ಣನ ದೂತನಾಗಿ ಬಂದಿದ್ದು ರಾಜಾಜ್ಞೆಯನ್ನು ಘೋಷಿಸುತ್ತದೆ. ರಾಜಹಂಸಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಜೀವ ಹಾಗೂ ಸಂಪತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ಆಸೆ ಇದ್ದರೆ ತಕ್ಷಣವೇ ಬಂದು ಚಿತ್ರವರ್ಣನಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಚೋದನಾಕಾರಿ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುತ್ತದೆ. ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಲಿಸಿದ ಮೇಘವರ್ಣವು ರಾಜಹಂಸನ ಮಿತ್ರನಂತೆ ವರ್ತಿಸುತ್ತಾ ಶುಕನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಚಕ್ರವಾಕವೇ ರಾಜಹಂಸ ಹಾಗೂ ಮೇಘವರ್ಣ ಸಮಾಧಾನಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಹೊರಟಿದ್ದ ಶುಕನನ್ನು ಮತ್ತೆ ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡು ಚಕ್ರವಾಕವು ಅದಕ್ಕೆ ಸಂದರ್ಭದ ಅರಿವು ಮೂಡಿಸಿ ಚಿನ್ನದ ಆಭರಣಾದಿಗಳನ್ನು ಉಡುಗೊರೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟು ಬಿಡುಗಡೆಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಶುಕಪಕ್ಷಿಯು ವಿಂಧ್ಯಪರ್ವತಕ್ಕೆ ತೆರಳಿ, ಕರ್ಪೂರದ್ವೀಪದ ಸಿರಿವಂತಿಕೆಯನ್ನು ಬಣ್ಣಿಸುತ್ತಾ, ಅದು ಸ್ವರ್ಗದ ಭಾಗವೇ ಆಗಿರುವುದೆಂದು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವಂತೆ ಚಿತ್ರವರ್ಣನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ಚಿತ್ರವರ್ಣನ ಮಂತ್ರಿ “ದೂರದರ್ಶಿ” ಎಂಬ ಹದ್ದು ಅದು ಯುದ್ಧದ ಸಂದರ್ಭವಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಾ ಅದನ್ನು ವಿರೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಚಕ್ರವಾಕದ ಹಿತನುಡಿಯನ್ನು ರಾಜಹಂಸ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದಂತೆ ಇಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಚಿತ್ರವರ್ಣನು ತನ್ನ ಮಂತ್ರಿಯ ಸಲಹೆಯನ್ನು ನಿರ್ಲಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ. ಬದಲಾಗಿ ತನ್ನ ರಣೋತ್ಸಾಹವನ್ನು ಕುಗ್ಗಿಸಬಾರದೆಂದೂ, ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ತೆರಳಲು ಸೂಕ್ತ ಸಮಯವನ್ನು ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕಾರರ ಸಲಹೆಯಂತೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಆದೇಶಿಸುತ್ತದೆ. ಗತೃಂತರವಿಲ್ಲದ ದೂರದರ್ಶಿಯು ಯುದ್ಧದ ಸಿದ್ಧತೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ಈ ಕಡೆ ರಾಜಹಂಸನಿಂದ ನಿಯುಕ್ತ ಗೂಢಚಾರಿಯು ಆಗಮಿಸಿ ಚಿತ್ರವರ್ಣನ ಸೇನೆಯು ಮಲಯಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಬೀಡುಬಿಟ್ಟಿರುವುದೆಂದೂ ಶತ್ರುಪಕ್ಷದ ಮಂತ್ರಿಯಾದ ಮೇಧಾವಿ ಹದ್ದು ತನ್ನ ಚಾಣಾಕ್ಷತನದಿಂದ ತನ್ನ ಕಡೆಯ ವ್ಯಕ್ತಿಯೊಬ್ಬನನ್ನು ನಮ್ಮ ಕೋಟೆಯೊಳಗೆ, ಈಗಾಗಲೇ ಸ್ಥಾಪಿಸಿರುವುದೆಂದೂ ಮಾಹಿತಿ ಇತ್ತಾಗ, ಚಕ್ರವಾಕವು ಆ ಮೂರನೇ ವ್ಯಕ್ತಿ ಕಾಗೆಯೇ ಇರಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿದು ತನ್ನ ರಾಜನಿಗೆ ಇದರ ಸೂಚನೆಯನ್ನೀಯುತ್ತದೆ. ಆಗಲೂ ಕೂಡ ರಾಜಹಂಸವು, ಮೇಘವರ್ಣನು ಶುಕನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಹೊರಟ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ನೆನಪಿಸುತ್ತಾ ಮಂತ್ರಿಯ ಮಾತನ್ನು ಪುನಃ ವಿರೋಧಿಸುತ್ತದೆ.

ರಾಜಹಂಸವು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಕುರಿತು ಮಂತ್ರಿ ಚಕ್ರವಾಕನೊಂದಿಗೆ ಚರ್ಚಿಸುತ್ತದೆ. ಆಗ ಚಕ್ರವಾಕವು, ತನ್ನ ಮಂತ್ರಿಯಾದ ಹದ್ದಿನ ಹಿತನುಡಿಯನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆದು ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಿರುವ ಚಿತ್ರವರ್ಣನನ್ನು

ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸುವುದು ಸುಲಭಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಯುದ್ಧನೀತಿಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಇದರಂತೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಲು ಚಿತ್ರವರ್ಣನ ಅನೇಕ ಸೈನಿಕರು, ಸೇನಾಪತಿ ಮುಂತಾದವರು ಹತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ವಿಚಲಿತನಾದ ಚಿತ್ರವರ್ಣನು ಕೊನೆಗೆ ತನ್ನನ್ನು ಈ ಸೋಲಿನಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವಂತೆ ಹದ್ದನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಹದ್ದು ಕೋಟೆಯನ್ನು ಗೆಲ್ಲಲು ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಮುಖ ಮಾರ್ಗಗಳುಂಟೆಂದೂ, ಅದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಕಪಟವೇ ಸೂಕ್ತವೆಂದೂ ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ.

ಹದ್ದಿನ ಪ್ರೇರಣೆಯಂತೆ ಕಾಗೆಗಳು ಹೊತ್ತು ಮೂಡುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೇ ಕೋಟೆಯೊಳಗಿನ ಎಲ್ಲ ಮನೆಗಳಿಗೆ ಬೆಂಕಿ ಹಚ್ಚುತ್ತವೆ. ಬೆಂಕಿ ತೀವ್ರವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಿದ ರಾಜಹಂಸನ ಸೈನಿಕರು, ಕೋಟೆಯೊಳಗಿನ ಇತರರು ತಕ್ಷಣ ನೀರಿಗೆ ಧುಮುಕುತ್ತಾರೆ. ನಿಧಾನಗತಿಯ ರಾಜಹಂಸವು ಸಾರಸದೊಂದಿಗೆ ಮಂದವಾಗಿ ಕ್ರಮಿಸುತ್ತಿರಲು ಶತ್ರುಪಕ್ಷದ ಹುಂಜವು ತನ್ನ ತೀಕ್ಷ್ಣ ನಖಗಳಿಂದ ಅದರ ಮೇಲೆ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಬಹಳವಾಗಿ ಘಾಯಗೊಂಡ ರಾಜಹಂಸವು ಸೇನಾಪತಿಯಾದ ಸಾರಸಕ್ಕೆ ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೇಗಾದರೂ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವಂತೆ ಸಲಹೆಯನ್ನೀಯುತ್ತದೆ. ಆಗ ಸಾರಸಪಕ್ಷಿಯು ಸಾವೆಂಬುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಶತಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವಾಗ ಯುದ್ಧದಿಂದ ವಿಮುಖವಾಗಿ ಅಪಕೀರ್ತಿಯನ್ನೇಕೆ ಹೊಂದಬೇಕೆಂದು ತನ್ನ ನಿಲುವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾ, ತನ್ನ ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ರಾಜಹಂಸನನ್ನು ಮುಚ್ಚುತ್ತಾ, ಅದನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಬಲವಂತವಾಗಿ ಅದನ್ನು ನೀರಿಗೆ ದಬ್ಬುತ್ತದೆ. ಗಾಯಗೊಂಡಿದ್ದಾಗ್ಯೂ, ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಹುಂಜದ ಸೇನೆಯನ್ನು ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸಿ, ಹುಂಜವನ್ನು ಕೊಂದು ತಾನು ಅದರಿಂದ ಅತಿಯಾಗಿ ಘಾಯಗೊಂಡು ಸಾವನ್ನಪ್ಪುತ್ತದೆ. ಚಿತ್ರವರ್ಣನು ಕೋಟೆಯ ಒಳನುಗ್ಗಿ ಅಲ್ಲಿನ ಸಮಸ್ತ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊಗಳುಭಟ್ಟರ ಜಯಕಾರದಿಂದ ಆನಂದಿತಗೊಳ್ಳುತ್ತಾ ತನ್ನ ಡೇರೆಗೆ ಮರಳುತ್ತಾನೆ.

ರಾಜನಿಗೆ ದೂರದರ್ಶಿಯೂ, ಸ್ವಾಮಿಭಕ್ತನೂ ಆದ ಮಂತ್ರಿಯ ಸಲಹೆ ಹೇಗೆ ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಈ ಕಥೆಯ ಮಾಧ್ಯಮದಿಂದ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ರಾಜಾ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನು ಮಂತ್ರಿ ಚಕ್ರವಾಕನ ಮಾತಿಗೆ ಬೆಲೆಕೊಟ್ಟು ಕಾಗೆಗೆ ಆಶ್ರಯ ನೀಡದಿದ್ದರೆ 'ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ'ನಿಗೆ ಪರಾಜಯ ಉಂಟಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ.

ಈ ಯುದ್ಧದ ಭಾಗವನ್ನು 'ವಿಗ್ರಹ'ದಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೆ ಈ ಕಥೆಯ ಸುಂದರ ಅಂತ್ಯವನ್ನು ಇದರ ಮುಂದುವರಿದ ಭಾಗವಾದ 'ಸಂಧಿ'ಯಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದಾಗಿದೆ.

ವಿ.ಸೂ. - 'ಸಂಧಿ'ಯ ಭಾಗವನ್ನು ಕೇವಲ ಪೂರ್ಣಕಥೆಯನ್ನು ನೀತಿಯನ್ನು ಅರ್ಥೈಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ಪರೀಕ್ಷಾ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲ್ಲ.

(ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪರಾಜಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನು ತನ್ನ ಮಂತ್ರಿಯಾದ ಚಕ್ರವಾಕನಲ್ಲಿ ಕೋಟೆಯೊಳಗೆ ನುಗ್ಗಿ, ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಹಚ್ಚಿದವರಾರಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಆಗ ಚಕ್ರವಾಕನು ಮೇಘವರ್ಣನು ತನ್ನ ಪರಿವಾರ ಸಹಿತ ಕಣ್ಮರೆಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಅದರದ್ದೇ ಕೆಲಸವೆಂದು ತರ್ಕಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಅದೇ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನಿಂದ ನಿಯುಕ್ತ ಗುಪ್ತಚರನಾದ ಬಕಪಕ್ಷಿಯೂ ಕೂಡ ಆಗಮಿಸಿ, ಮಂತ್ರಿಯಾದ ಹದ್ದಿನ ಆದೇಶದಂತೆ ಮೇಘವರ್ಣನೇ ಕೋಟೆಗೆ ಬೆಂಕಿ ಹಚ್ಚಿದ್ದೆಂದೂ, ತನ್ನ ವಿಜಯದಿಂದ ಉತ್ಸುಕನಾದ ಚಿತ್ರವರ್ಣನು ಮೇಘವರ್ಣನನ್ನೇ ಕರ್ಪೂರದ್ವೀಪಕ್ಕೆ ರಾಜನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಅಲ್ಲಿಯ ಸಿರಿಸಂಪತ್ತನ್ನು ಅದರ ಮೂಲಕ ಪಡೆದುಕೊಂಡು ತಾನೂ ಕೂಡ ವೈಭವದ ಜೀವನವನ್ನು ನಡೆಸಲು ಉದ್ಯುಕ್ತನಾದನೆಂದೂ, ಆತನ ಈ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಂತ್ರಿಯಾದ ಹದ್ದಿನ ವಿರೋಧದಿಂದ ಮುರಿದುಬಿತ್ತೆಂದೂ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಕಾಗೆಯಂತಹ

ನೀಚಪುರುಷರು ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವುದು ಯಾರಿಗೂ ಹಿತಕರವಲ್ಲವೆಂಬುದು ಮಂತ್ರಿಯ ಇಂಗಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ದುರ್ಗವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಲು ಬಲದರ್ಪಾದಿಗಳನ್ನು ಬಳಸದೆ ಕೇವಲ ವಂಚನೆಯ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದ್ದು ಪ್ರಶಂಸನೀಯವಲ್ಲವೆಂದೂ, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕನೂ, ಸತ್ಯಸಂಧನೂ, ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನೊಂದಿಗೆ ಮೈತ್ರಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಾರ್ಗವೆಂದು ಹದ್ದು ಉಪದೇಶಿಸಿದರೂ ತನ್ನ ಗೆಲುವಿನಿಂದ ಬೀಗುತ್ತಿದ್ದ ಚಿತ್ರವರ್ಣನು ಇದಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಇತ್ತಲಿದ್ದ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನು ತನ್ನ ಗೆಲುವಿಗಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯವೇನೆಂದು ತಿಳಿಯಬಯಸಿದಾಗ ಚಕ್ರವಾಕವು ಸಿಂಹಳದೇಶದ ರಾಜನಾದ ಸಾರಸಪಕ್ಷಿಯು ತನ್ನ ಸೈನ್ಯದೊಂದಿಗೆ ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ಮೇಲೆ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ರಾಜನೂ ಅದರ ಮಾತನ್ನು ಪುರಸ್ಕರಿಸಿ 'ವಿಚಿತ್ರ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಬಕಪಕ್ಷಿಯನ್ನು ಮುಂದೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯದ ವಿವರಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಪತ್ರದೊಂದಿಗೆ ಸಾರಸನಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ಚಿತ್ರವರ್ಣನು ಕೂಡ ಮೇಘವರ್ಣನನ್ನು ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಮತ್ತಷ್ಟು ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ಕಲೆಹಾಕುತ್ತಾನೆ.

ಮೇಘವರ್ಣನು ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನು ಯಧಿಷ್ಠಿರನಂತೆ ಮಹಾಪುರುಷನೆಂದೂ, ಅವನ ಮಂತ್ರಿಯಾದ ಚಕ್ರವಾಕನನ್ನು ಹೋಲುವವರು ಭೂಮಿಯಲ್ಲೇ ವಿರಳವೆಂದೂ ಶ್ಲಾಘಿಸುತ್ತಾನೆ. ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನಿಟ್ಟು ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿದ್ದವನನ್ನೇ ಕೊಂದು ಹಾಕಿದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಪರಾಕ್ರಮದ ವಿಷಯವೆನಿಸಲಾರದೋ ಹಾಗೆಯೇ ತಾನೂ ಕೂಡ ವಂಚಿಸಿ

ಸಾಧಿಸಿದ ಆ ಗೆಲುವು ಶ್ಲಾಘನೀಯವಲ್ಲವೆಂದೂ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನು ಎಲ್ಲ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಮೈತ್ರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯನೆಂದೂ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಆಗಮಿಸಿದ ಶುಕಪಕ್ಷಿಯು ಸಾರಸಪಕ್ಷಿಯು ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ಮೇಲೆ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಿ ಅಲ್ಲೇ ಇನ್ನು ನೆಲೆವೂರಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಸಲು ಚಿತ್ರವರ್ಣನು ಸಿಟ್ಟಾಗಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಲು ತವಕಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ಮಾತನ್ನು ಆಲಿಸಿದ ಹದ್ದು ಮನದಲ್ಲೇ ಮಂತ್ರಿ ಚಕ್ರವಾಕನ ಜಾಣ್ಮೆಯನ್ನು ಕೊಂಡಾಡುತ್ತದೆ. ರಾಜನಿಗೆ ತಿಳಿಹೇಳುತ್ತಾ ಹಾವು ಎಷ್ಟೇ ಬಲಶಾಲಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಇರುವೆಗಳ ಗುಂಪು ಅದನ್ನು ಕೊಂದು ಹಾಕುತ್ತವೆ. ಅನೇಕ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು ರಾಜನಿಗೆ ಅನರ್ಥವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಸಂಧಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ನನ್ನ ಮಾತಿಗೆ ಮನ್ನಣೆ ಕೊಡುವುದಾದರೆ ಸಂಧಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡೇ ಇಲ್ಲಿಂದ ನಿರ್ಗಮಿಸೋಣ. ಇಷ್ಟಾರ್ಥ ಸಿದ್ಧಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಮಾರ್ಗಗಳಿದ್ದರೂ ಅದು ಸಂಖ್ಯೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಾತ್ರ, ನಿಜವಾದ ಗೆಲುವು ಇರುವುದು ಸಂಧಿಯ ಸಾರ್ಥಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ ಹಾಗೂ ಚಾಣಾಕ್ಷ ಚಕ್ರವಾಕನನ್ನು ಕೊಂಡಾಡುತ್ತಾ ತನ್ನ ಒಡೆಯನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಪರಿವರ್ತನೆಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನು ಹದ್ದಿನ ಆಗಮನದ ವಿಚಾರವನ್ನರಿತು ಶತ್ರುವಿನ ಪಕ್ಷಪಾತಿ ಯಾರೋ ಬರುತ್ತಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಕಳವಳಗೊಂಡಾಗ ಚಕ್ರವಾಕವು ಹದ್ದನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಾ ಆಭರಣಾದಿಗಳನ್ನು ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ನೀಡಿ ಅದನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸಬೇಕೆಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಹದ್ದಿನ ಆಗಮನದ ನಂತರ ಚಕ್ರವಾಕವು, ಸಂಧಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿಬಂಧನೆಗಳು ಏನಾದರೂ ಇದೆಯೇ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ ಹದ್ದು ಸಂಧಿಯು ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ ಹದಿನಾರು ಬಗೆಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ, ಮನುಷ್ಯರ ಜೀವನವೇ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿತಗೊಂಡ ಚಂದ್ರನಂತೆ ಚಂಚಲವಾದದ್ದು, ವಾಯುವಿನಿಂದ ಚದುರಿ ಹೋಗುವ

ಮೇಘದಂತೆ ರಾಜ್ಯವೂ ಕ್ಷಣಭಂಗುರವಾದದ್ದು, ಹಾಗಾಗಿ ಪರಲೋಕಕ್ಕೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವ ಧರ್ಮವೊಂದೇ ನಿತ್ಯ-ಸತ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ, ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಸುಖಕ್ಕಾಗಿ ಸಜ್ಜನರೊಂದಿಗೆ ಸಂಭವಿಸುವ ಸಂಗತಿ ಅಥವಾ ಕಾಂಚನ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಮೈತ್ರಿ ಏರ್ಪಡಲೆಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಇದು ಸರ್ವರಿಗೂ ಮಾನ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಒಪ್ಪಂದದಂತೆ ಜೀವನಪೂರ್ತಿ ಸಂಪತ್ತಿನಲ್ಲೂ, ವಿಪತ್ತಿನಲ್ಲೂ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲೂ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಇರುವ ಈ ಬಂಧನ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ ಹಾಗೂ ಚಿತ್ರವರ್ಣರಿಬ್ಬರೂ ಪರಿಜನಸಹಿತರಾಗಿ ಪರಸ್ಪರ ರತ್ನಾದಿ ಕಾಣಿಕೆಗಳನ್ನು ವಿನಿಮಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಗಾಢವಾದ ಮೈತ್ರಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಚಿತ್ರವರ್ಣನೂ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟು ಪುನಃ ಸಹಜನೆಲೆಯಾದ ವಿಂಧ್ಯಾಚಲಕ್ಕೆ ಪರಿವಾರ ಸಹಿತ ಮರಳುತ್ತಾನೆ.

ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಕ್ಕೇ ಜಯ. ಧರ್ಮ ಮಾರ್ಗವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಮಾರ್ಗ ಎಂಬ ತತ್ವ ಎಲ್ಲೆಡೆ ಪಸರಿಸುತ್ತದೆ. ಗ್ರಂಥ ಕರ್ತೃವಿನ ಅಭಿಮತದಲ್ಲಿ ನೂರು ಅಶ್ವಮೇಧದ ಫಲ ಹಾಗೂ ಸತ್ಯವೆರಡನ್ನು ಜೊತೆಜೊತೆಯಾಗಿ ತೂಗಿ ನೋಡಿದಾಗ ಹೆಚ್ಚು ತೂಗುವುದೇ ಈ ಸತ್ಯ. ಉಪನಿಷತ್ತಿನ “ಸತ್ಯಮೇವ ಜಯತೇ” ಎಂಬ ನುಡಿಯಂತೆ ಆ ಸಂತೋಷ-ಸಮೃದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣೀಭೂತವಾದ ಸತ್ಯ-ಧರ್ಮದ ನೆಲೆಯಲ್ಲೇ ಈ ಭಾಗವು ಮುಕ್ತಾಯಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.)

ಪಠ್ಯದ ಅನುವಾದ ಭಾಗ -

ಕಥಾರಂಭವಾದಾಗ ರಾಜಕುಮಾರರು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದರು. ಆರ್ಯನೇ ರಾಜಪುತ್ರರು ನಾವು. ಯುದ್ಧದ ವಿಚಾರವನ್ನಾಲಿಸುವುದಕ್ಕೆ ನಮಗೆ ಔತುಕ್ಯವಿದೆ. ಆಗ ವಿಷ್ಣುಶರ್ಮನು ಹೇಳಿದನು - ನಿಮಗೆ ಕೇಳುವ ಅಭಿರುಚಿಯಿರುವುದಾದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ‘ವಿಗ್ರಹ’ದ ಬಗ್ಗೆ ಕೇಳಿ. ಇದರ ಮೊದಲ ಶ್ಲೋಕ ಇಂತಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ 1 - ಸಮಾನ ಬಲಶಾಲಿಗಳಾದ ಹಂಸಗಳಿಗೂ, ನವಿಲುಗಳಿಗೂ ಯುದ್ಧವು ಸಂಭವಿಸಿರಲು, ಕಾಗೆಗಳು ಶತ್ರುಗೃಹವಾದ ಹಂಸಭವನದಲ್ಲಿದ್ದು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನು ಮೂಡಿಸಿ ವಂಚಿಸಿದವು.

ರಾಜಪುತ್ರರು ಕೇಳಿದರು - ಇದು ಹೇಗೆಂದು? ವಿಷ್ಣುಶರ್ಮನು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ - ಕರ್ಪೂರ ದ್ವೀಪದಲ್ಲಿ 'ಪದ್ಮಕೇಲಿ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಸರೋವರವಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ 'ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ರಾಜಹಂಸವು ವಾಸಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಎಲ್ಲಾ ಜಲಚರ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಒಮ್ಮತದಿಂದ ಅದನ್ನು ರಾಜನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದವು. ಏಕೆಂದರೆ -

ಶ್ಲೋಕ 2 - ಒಂದು ವೇಳೆ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸೂಕ್ತ ರಾಜನಿರದಿದ್ದಲ್ಲಿ, ನಾವಿಕನಿರದ ನೌಕೆಯೊಂದು ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಹೋಗುವಂತೆ ಪ್ರಜೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಈ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತವಾದ ಕ್ಲೇಶಕ್ಕೆ ಈಡಾಗುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ಕೂಡ -

ಶ್ಲೋಕ 3 - ರಾಜನು ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಜೆಗಳು ರಾಜನನ್ನು ಕರದಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಧನಧಾನ್ಯಪೂರ್ಣನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತ ರಕ್ಷಿಸುವುದೇ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದುದು, ಏಕೆಂದರೆ ರಕ್ಷಣೆಯ ಅಭಾವವಿದ್ದಾಗ ವಿದ್ಯಮಾನ ವಸ್ತುವೂ ಕೂಡ ನಷ್ಟವಾಗಿ ಬಿಡುವುದು.

ಒಮ್ಮೆ ಈ ರಾಜಹಂಸವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಳಿದ ಕಮಲರೂಪಿ ಶಯ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಪರಿವಾರ ವರ್ಗದೊಡಗೂಡಿ ಸುಖವಾಗಿ ಕುಳಿತಿತ್ತು. ಆಗ ದೀರ್ಘಮುಖ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಬಕಪಕ್ಷಿಯು ಅನ್ಯದೇಶದಿಂದ ಆಗಮಿಸಿ ಹಂಸಪಕ್ಷಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿತು. ರಾಜನು ಹೇಳಿದನು - ದೀರ್ಘಮುಖ! ದೇಶಾಂತರದಿಂದ ಆಗಮಿಸಿದ್ದೀಯೆ. ಅಲ್ಲಿಯ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸು. ಬಕಪಕ್ಷಿಯು ಹೇಳಿತು - ದೇವ ಮಹತ್ತರವಾದ ವಿಚಾರವುಂಟು. ಅದನ್ನು ಹೇಳುವುದು

ಕೋಸ್ಕರವಾಗಿಯೇ ತ್ವರೆಯಿಂದ ಆಗಮಿಸಿದ್ದೇನೆ, ಕೇಳು. ಜಂಬೂದ್ವೀಪದಲ್ಲಿ 'ವಿಂಧ್ಯ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಪರ್ವತವುಂಟು. ಅಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಿರಾಜನಾದ ಚಿತ್ರವರ್ಣನೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ನವಿಲು ವಾಸಿಸುತ್ತಿದೆ. ನಾನು ದಗ್ಧಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ, ಅಲ್ಲಿಯೇ ತಿರುಗಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಅವನ ಅನುಚರ ಪಕ್ಷಿಗಳು ನನ್ನನ್ನು ನೋಡಿದವು. ಅವುಗಳು ನನ್ನನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಕೇಳಿದವು - ನೀನು ಯಾರು? ಎಲ್ಲಿಂದ ಬಂದಿರುವೆ? ಆಗ ನಾನು ಹೇಳಿದೆ - ಕರ್ಪೂರದ್ವೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಚಕ್ರವರ್ತೀ ರಾಜ 'ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ರಾಜಹಂಸದ ಅನುಚರನು ನಾನು. ಅನ್ಯ ದೇಶಗಳನ್ನು ನೋಡುವ ಕುತೂಹಲದಿಂದ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಆಗಮಿಸಿರುವೆನು. ಇದನ್ನು ಕೇಳಿ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದವು - ಈ ಎರಡೂ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೇಶ ಹಾಗೂ ಯಾವ ರಾಜ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಎಂಬುದಾಗಿ. ನಾನು ಹೇಳಿದೆ - ಏನು ಹೀಗೆ ಕೇಳುತ್ತಿರುವಿರಲ್ಲ? ಮಹತ್ತರವಾದ ವ್ಯತ್ಯಾಸವುಂಟು. ಕರ್ಪೂರದ್ವೀಪವು ಸ್ವರ್ಗವೇ ಆಗಿರುವುದು. ರಾಜಹಂಸವೋ ಎರಡನೆಯ ಇಂದ್ರನು - ಹೇಗೆ ತಾನೇ ವರ್ಣಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯ? ಈ ಮರುಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ನೆಲೆವೂರಿರುವ ನೀವು ಏನು ತಾನೇ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಿರಿ? ನಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕೇ ಹೊರಟು ಬನ್ನಿ. ನನ್ನ ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಅಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಕೋಪಗೊಂಡವು. ಅದಕ್ಕೇ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವುದು.

ಶ್ಲೋಕ 4 - ಸರ್ಪಗಳಿಗೆ ನೀಡಿದ ಹಾಲಿನಿಂದ ಹೇಗೆ ಅದರ ವಿಷವು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದೋ ಅದೇ ರೀತಿ ಮೂರ್ಖರಿಗೆ ಮಾಡುವ ಉಪದೇಶವು ಅವರ ಕೋಪವನ್ನು ಅಧಿಕಗೊಳಿಸುವುದೇ ವಿನಾ ಶಾಂತಗೊಳಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೂ ಕೂಡ -

ಶ್ಲೋಕ 5 - ವಿದ್ವಾಂಸರುಗಳಷ್ಟೇ ಉಪದೇಶಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ.

ಅವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ ಉಪದೇಶವು ಎಂದೂ ಶೋಭಿಸದು. ಪಕ್ಷಿಗಳು ವಾನರಕುಲಕ್ಕೆ ಉಪದೇಶಿಸಲು ಹೋಗಿ ತಮ್ಮ ಸ್ವಂತ ನೆಲೆಯನ್ನೇ ಕಳೆದುಕೊಂಡವಷ್ಟೇ!

ರಾಜಾಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನು ಕೇಳಿದನು - ಇದು ಹೇಗೆ? ದೀರ್ಘಮುಖನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಕಥೆ - 1

(ದೀರ್ಘಮುಖನು ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಕಥೆ)

ನರ್ಮದಾನದಿಯತೀರದಲ್ಲಿ ಪರ್ವತದ ತಪ್ಪಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶಾಲವಾದ ಶಾಲ್ಮಲೀ (ಬೂರುಗದ) ವೃಕ್ಷವಿತ್ತು. ಅಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಗೂಡನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಸುಖವಾಗಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಒಮ್ಮೆ ವರ್ಷಾಚುತುವಿನಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವು ನೀಲವಸ್ತ್ರದಿಂದಲೇ ಎಂಬಂತೆ ಕಾರ್ಮೋಡದಿಂದಾವೃತರಾಗಿರಲು, ಧಾರಾಕಾರ ಮಳೆ ಸುರಿಯಲಾರಂಭಿಸಿತು. ಆಗ ವೃಕ್ಷಗಳ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿಿದ್ದ ಕಪಿಗಳು ಶೈತ್ಯದಿಂದ ವ್ಯಾಕುಲಗೊಂಡು ಕಂಪಿಸುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿದ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಅವುಗಳ ಮೇಲಿನ ದಯೆಯಿಂದ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದವು. ಎಲೈ ವಾನರಗಳೇ ಕೇಳಿರಿ -

ಶ್ಲೋಕ 6 - ಪಕ್ಷಿಗಳಾದ ನಾವು ಕೇವಲ ಕೊಕ್ಕಿನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಅರಿಸಿ ತಂದ ಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ಗೂಡುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರುತ್ತೇವೆ. ಕೈಕಾಲುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಅತ್ಯಂತ ಸಮರ್ಥರಾಗಿರುವ ನೀವುಗಳು ಏಕೆ ಈ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವಿರಿ?

ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ವಾನರವೃಂದವು ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಕೋಪಗೊಂಡು ಹೀಗೆ ಯೋಚಿಸಿದವು - ಓಹೋ! ಗಾಳಿಯಿಂದ ರಕ್ಷಣೆ ಪಡೆದು ಗೂಡಿನೊಳಗೆ ಸುಖವಾಗಿ ನೆಲೆಸಿರುವ ಪಕ್ಷಿಗಳು ನಮ್ಮನ್ನು ನಿಂದಿಸುತ್ತಿವೆ. ಇರಲಿ, ಮಳೆಯು

ಉಪಶಮನಗೊಳ್ಳಲಿ. ಅನಂತರ ಮಳೆಯು ನಿಂತಮೇಲೆ ಆ ವಾನರಗಳು ಮರವನ್ನು ಏರಿ ಎಲ್ಲಾ ಗೂಡುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದವು. ಆ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಮೊಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಸಹ ಕೆಳಗೆ ಬಿಸಾಡಿದವು. ಅದಕ್ಕೇ ನಾನು ಹೇಳುವುದು. ವಿದ್ವಾಂಸರುಗಳಷ್ಟೇ ಉಪದೇಶಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರು ಎಂಬುದಾಗಿ. ರಾಜಹಂಸವು ಕೇಳಿತು - ನಂತರದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರವರ್ಣನ ಕಡೆಯ ಆ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಏನು ಮಾಡಿದವು? ಎಂದು. ಬಕಪಕ್ಷಿಯು ಹೇಳಿತು - ನಂತರ ಪಕ್ಷಿಗಳಾದರೋ ಕೋಪದಿಂದ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದವು - ಯಾರು ರಾಜಹಂಸನನ್ನು ರಾಜನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದು? ನಾನೂ ಕೂಡ ಕೋಪದಿಂದ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದೆ - ಈ ನಿಮ್ಮ ನವಿಲನ್ನು ಯಾರು ರಾಜನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದು? ಇದನ್ನು ಕೇಳಿ ಆ ಪಕ್ಷಿಗಳು ನನ್ನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಹವಣಿಸಿದವು. ಆಗ ನಾನೂ ಕೂಡ ನನ್ನ ಬಲವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ಏಕೆಂದರೆ -

ಶ್ಲೋಕ 7 - ಯಾವ ರೀತಿ ಲಜ್ಜೆಯು ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಆಭೂಷಣವಾಗಿರುವುದೋ ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ಕ್ಷಮಾಗುಣವು ಪುರುಷರಿಗೆ ಆಭೂಷಣವೆನಿಸುವುದು. ಆದರೆ ಸುರತ ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಧೈರ್ಯವು ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಶೋಭೆ ತರುವಂತೆ, ಅಪಮಾನದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಪರಾಕ್ರಮವೇ ಪುರುಷರಿಗೆ ಶೋಭೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು.

ರಾಜನು ನಗುತ್ತಾ ಹೇಳಿದನು -

ಶ್ಲೋಕ 8 - ತನ್ನ ಹಾಗೂ ಶತ್ರುವಿನ ಬಲಾಬಲಗಳನ್ನು ರಾಜನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತಿರಬೇಕು. ಯಾರು ಆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಅರಿಯಲಾರನೋ ಅವನು ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಸುಲಭವಾಗಿ ತಿರಸ್ಕೃತನಾಗುತ್ತಾನೆ. (ಅಂದರೆ ಪರಾಜಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ, ಅವಮಾನಕ್ಕೆ ಈಡಾಗುತ್ತಾನೆ)

ಶ್ಲೋಕ 9 - ಬಹುದಿನಗಳಿಂದ ಹೊಲದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಘ್ರಚರ್ಮವನ್ನು ಹೊದ್ದು ತಿರುಗಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಕತ್ತೆಯೊಂದು ತನ್ನ ಮಾತಿನ ದೋಷದಿಂದಲೇ ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಬಕಪಕ್ಷಿಯು ಕೇಳಿತು - ಇದು ಹೇಗೆಂದು? ರಾಜನಾದ ರಾಜಹಂಸವು ಹೇಳಿತು.

ಕಥೆ - 2

(ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನು ದೀರ್ಘಮುಖನಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಕಥೆ)

ಹಸ್ತಿನಾಪುರದಲ್ಲಿ 'ವಿಲಾಸ'ನೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಒಬ್ಬ ಅಗಸನಿದ್ದನು. ಅವನ ಕತ್ತೆಯಾದರೋ ಅತಿಭಾರವನ್ನು ಹೊತ್ತು ಅತ್ಯಂತ ದುರ್ಬಲಗೊಂಡು ಇನ್ನೇನು ಈಗಲೋ ಆಗಲೋ ಸಾಯುವಂತಿತ್ತು. ಆಗ ಆ ಅಗಸನು ಅದಕ್ಕೆ ಹುಲಿಯ ಚರ್ಮವನ್ನು ಹೊದಿಸಿ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಸಮೀಪವರ್ತಿಯಾಗಿದ್ದ ಧಾನ್ಯಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಮೇಯಲು ಬಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟನು. ಹೊಲ ಕಾಯುವವನು ದೂರದಿಂದಲೇ ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ಹುಲಿಯೆಂದು ಹೆದರಿ ತಕ್ಷಣ ಅಲ್ಲಿಂದ ಪಲಾಯನವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಒಮ್ಮೆ ಆ ಹೊಲದ ಕಾವಲಿನವನೊಬ್ಬನು ಧೂಸರವರ್ಣ (ಬೂದು ಬಣ್ಣ)ದ ಕಂಬಳಿಯನ್ನು ಹೊದ್ದು, ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಹೆದಗೆರಿಸಿ, ತನ್ನ ದೇಹವನ್ನು ಕುಗ್ಗಿಸಿಕೊಂಡು ಗೌಪ್ಯವಾಗಿ ಒಂದೆಡೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡನು. ಅವನನ್ನು ದೂರದಿಂದ ನೋಡಿದ ದಷ್ಟಪುಷ್ಪವಾದ ಕತ್ತೆಯು, ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಹುಲ್ಲನ್ನು ಮೇಯ್ದು ಉಂಟಾದ ಬಲದಿಂದ (ದೈರ್ಯಗೊಂಡು) ಅದನ್ನು ಹೆಣ್ಣುಕತ್ತೆಯೆಂದೇ ಭಾವಿಸಿ ಅತ್ಯಂತ ಉಚ್ಚದ್ವನಿಯಲ್ಲಿ ಅರಚುತ್ತಾ ಅವನಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಓಡಿಬಂತು. ಆ ಕ್ಷೇತ್ರರಕ್ಷಕನು ಅದರ ಅರಚುವಿಕೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ, ಕತ್ತೆಯೇ ಅದೆಂಬ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಬಂದು ಅನಾಯಾಸದಿಂದ ಅದನ್ನು ಕೊಂದುಹಾಕಿದನು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ನಾನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದು - ಬಹುಕಾಲದಿಂದ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಓಡಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಮೂರ್ಖಕತ್ತೆ ಇತ್ಯಾದಿ. ಮುಂದೇನಾಯಿತೆಂದು ರಾಜಹಂಸವು ಪ್ರಶ್ನಿಸಲು

ದೀರ್ಘಮುಖವು ಹೇಳಿತು - ನಂತರದಲ್ಲಿ ಆ ಪಕ್ಷಿಗಳು (ಚಿತ್ರವರ್ಣನ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು) ನನ್ನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆಂದವು - ಎಲೈ ಪಾಪಿಯೇ! ದುಷ್ಟ ಬಕನೇ! ನಮ್ಮ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅಲೆದಾಡುತ್ತಾ ನಮ್ಮ ಸ್ವಾಮಿಯನ್ನೇ ನಿಂದಿಸುತ್ತಿರುವಿಯಲ್ಲಾ! ನಾವುಗಳು ನಿನ್ನನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆಂದು ನುಡಿದ ಅವುಗಳು ತಮ್ಮ ಕೊಕ್ಕುಗಳಿಂದ ನನ್ನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವಂತೆ ಕುಕ್ಕುತ್ತಾ ಕೋಪದಿಂದ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದವು. 'ಎಲೈ ಮೂರ್ಖನೇ ನೋಡು' ಆ ಹಂಸ, ನಿಮ್ಮ ರಾಜ ಅತೀವ ದುರ್ಬಲನು. ಅವನಿಗೆ ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತ್ಯಂತ ದುರ್ಬಲನು ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ಹಣವನ್ನೇ (ವಸ್ತುವನ್ನೇ) ರಕ್ಷಿಸಲಸಮರ್ಥನು. ಅಂತಹವನು ಹೇಗೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ? ರಾಜ್ಯದಿಂದಾದರೂ ಅವನಿಗೆ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನ? ನೀನೋ ಕೂಪಮಂಡೂಕ. ಅಂತೆಯೇ ನಮಗೆ ಅವನ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವಂತೆ ಸಲಹೆ ನೀಡುತ್ತಿರುವೆ. ಕೇಳು-

ಶ್ಲೋಕ 10 - ಹಣ್ಣುಗಳಿಂದಲೂ, ನೆರಳಿನಿಂದಲೂ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ ಬೃಹದ್ ವೃಕ್ಷವನ್ನಷ್ಟೇ ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕು. ದುರ್ವಿಧಿಯಿಂದ ಹಣ್ಣುಗಳು ಲಭಿಸದಿದ್ದರೂ, ಛಾಯೆಯನ್ಯಾರೂ ನಿವಾರಿಸಲಾರರಷ್ಟೇ! ಮತ್ತು ಕೂಡ -

ಶ್ಲೋಕ 11 - ನೀಚರ ಸೇವೆಯನ್ನೆಂದಿಗೂ ಮಾಡಬಾರದು. ಮಹಾತ್ಮರನ್ನಷ್ಟೇ ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಹೆಂಡವನ್ನು ಮಾರುವ ಸ್ತ್ರೀಯ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ಹಾಲೂ ಕೂಡ ಮದ್ಯವೆಂದೇ ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಶ್ಲೋಕ 12 - ಗುಣಹೀನನ ಸೇವೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಮಹಾತ್ಮನೂ ಕೂಡ ತನಗೆ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ನೀಡಿದವನ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ತುಚ್ಛನೆಂದೇ ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಆನೆಯೂ ಕೂಡ ಕನ್ನಡಿಯಲ್ಲಿ, ಕನ್ನಡಿಯೊಂದಿನ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಕಾಣುವುದಷ್ಟೇ!

किन्तु अजा सिंहप्रसादेन वने चरति निर्भयम्।
राममासाद्य लङ्कायां लेभे राज्यं विभीषणः ॥

ಆದರೆ, ಸಿಂಹದ ಕೃಪೆಯಿಂದ ಮೇಕೆಯೂ ಕೂಡ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ನಿರ್ಭಯದಿಂದ ಸಂಚರಿಸುವುದು. ವಿಭೀಷಣನು ರಾಮನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಯೇ ಲಂಕಾಧೀಶ್ವರನಾದನು. (ಪಾಠಾಂತರದಲ್ಲಿ ಈ ಶ್ಲೋಕವು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ)

ಶ್ಲೋಕ 13 - ಅತಿಶಕ್ತಿಯುತನಾದ ರಾಜನಿದ್ದಾಗ, ಅವನ ನಾಮಸ್ಮರಣೆಯಿಂದಲೇ ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವುದು. ಮೊಲಗಳು ಚಂದ್ರನ ಹೆಸರನ್ನು ಚ್ಚರಿಸಿ ಸುಖದಿಂದ ಜೀವಿಸಿದವು.

ನಾನು ಕೇಳಿದೆ - ಇದು ಹೇಗೆಂದು? ಪಕ್ಷಿಗಳು ವಿವರಿಸಿದವು -

ಕಥೆ - 3

(ಚಿತ್ರವರ್ಣನ ಅನುಚರ ಪಕ್ಷಿಗಳು ದೀರ್ಘಮುಖನಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಕಥೆ)

ಒಮ್ಮೆ ವರ್ಷಾಋತುವಿನಲ್ಲೂ, ಮಳೆಯಾಗದಿರಲು ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದ ಬಳಲಿದ ಆನೆಗಳ ಹಿಂಡು ಗಜರಾಜನನ್ನು ಕುರಿತು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದವು - ಒಡೆಯನೇ, ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಇರುವ ಉಪಾಯವೇನು? ಕೇವಲ ಕುದ್ಲಜಂತುಗಳ ಸ್ನಾನಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಯೋಗ್ಯವಾದ (ಸೂಕ್ತವಾದ) ಪ್ರದೇಶವುಂಟು. (ನಮ್ಮಂತಹ ವಿಶಾಲದೇಹಿಗಳ ಪಾಡೇನು ಎಂದು ಶೇಷಾರ್ಥ) ನಾವು ಸ್ನಾನವಿಲ್ಲದೆ ಅಂಧರಂತೆಯೇ ಆಗಿದ್ದೇವೆ. ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದು? ಏನು ಮಾಡುವುದು? ಆಗ ಗಜರಾಜನು ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರ ಹೋಗಿ ನಿರ್ಮಲವಾದ ಸರೋವರವನ್ನು ತೋರಿಸಿದನು. ನಂತರ ಸ್ವಲ್ಪ ದಿನಗಳು ಹೀಗೇ ಕಳೆಯುತ್ತಿರಲು, ಸರೋವರದ ತೀರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಮೊಲಗಳು ಆನೆಗಳ ಪಾದಗಳಿಗೆ ಸಿಲುಕಿ ನಶಿಸಲಾರಂಭಿಸಿದವು. ನಂತರ

ಶಿಲೀಮುಖವೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಮೊಲವು ಈ ರೀತಿ ಯೋಚಿಸಿತು. ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದ ಬಳಲಿರುವ ಈ ಆನೆಗಳ ಹಿಂಡು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಇಡೀ ವಂಶವೇ ನಶಿಸಿಹೋಗುವುದು ಎಂದು. ಆಗ ವಿಜಯಾ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ವೃದ್ಧ ಮೊಲವು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿತು. ದುಃಖಿಸಬೇಡ. ನಾನು ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತೀಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುವೆ. (ಆಪತ್ತಿನಿಂದ ಪಾರಾಗಲು ಸೂಕ್ತ ಉಪಾಯವೊಂದನ್ನು ಹುಡುಕುವೆ.) ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿ ಹೊರಟಿತು. ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಅದು ಈ ರೀತಿ ಯೋಚಿಸಿತು. ಗಜವೃಂದಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಗಜರಾಜನ ಬಳಿ ನಿಂತು ಯಾವ ರೀತಿ ಮಾತುಕಥೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲಿ? ಏಕೆಂದರೆ -

ಶ್ಲೋಕ 14 - ಸ್ವರ್ಷಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಆನೆ, ಆಘ್ರಾಣ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ (ಮೂಸುವಿಕೆ) ಸರ್ಪ, ನಗುನಗುತ್ತಿದ್ದರೂ ರಾಜ, ಗೌರವಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರೂ ದುರ್ಜನ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಸಂಚಕಾರವನ್ನುಂಟು-ಮಾಡುವವರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ.

ಆದ್ದರಿಂದ ನಾನು ಪರ್ವತದ ಶಿಖರವನ್ನೇರಿ ಗಜರಾಜನೊಂದಿಗೆ ಸಂಭಾಷಿಸುತ್ತೇನೆ. ಈ ರೀತಿ ಮಾಡಿರಲು, ಗಜರಾಜನು ಕೇಳಿದನು - ನೀನು ಯಾರು? ಎಲ್ಲಿಂದ ಬಂದಿರುವೆ? ಅವನು ಹೇಳಿದನು. ನಾನು ಮೊಲ. ಭಗವಾನ್ ಚಂದ್ರನು ನನ್ನನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಬಳಿ ಕಳುಹಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಗಜರಾಜನು ಕೇಳಿದನು - ಯಾವ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ? ಆಗ ವಿಜಯಾ ಎಂಬ ಮೊಲವು ಹೇಳಿತು -

ಶ್ಲೋಕ 15 - ಶತ್ರುಪಕ್ಷದವನು ಶಸ್ತ್ರಸನ್ನದ್ಧನಾಗಿರುವಾಗಲೂ ದೂತನು ಅನ್ಯಥಾ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅವಧ್ಯನೆಂದು ನಿರ್ಭೀತನಾದ ಅವನು ಸದಾ ಯಥಾರ್ಥ ವನ್ನೇ (ಸತ್ಯವನ್ನೇ) ನುಡಿಯುತ್ತಾನೆ.

ಆದ್ದರಿಂದ ನಾನು ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಚಂದ್ರನ ಆದೇಶದಂತೆ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೇನೆ ಕೇಳು - ಈ ಚಂದ್ರಸರೋವರವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಮೊಲಗಳನ್ನು ಓಡಿಸುವ ಮುಖಾಂತರ ಅನುಚಿತವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನೆಸಗಿರುತ್ತೀಯೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಆ ಮೊಲಗಳು ಬಹಳ ದಿನಗಳಿಂದ ನನ್ನಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದವು. ಇದರಿಂದಲೇ ನಾನು ಶಶಾಂಕನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವುದು. ದೂತನು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಕೇಳಿದ ಗಜರಾಜನು ಭಯಭೀತನಾಗಿ ಈ ರೀತಿ ನುಡಿದನು. ನನ್ನ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಈ ರೀತಿ ಆಯಿತು. ಮತ್ತೆಂದೂ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. ದೂತನು ಹೇಳಿದನು - ಹಾಗಾದರೆ ಅಲ್ಲಿರುವ ಸರೋವರದಲ್ಲಿ, ಕೋಪದಿಂದ ಕಂಪಿಸುತ್ತಿರುವ ಭಗವಾನ್ ಚಂದ್ರನನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಪ್ರಸನ್ನಗೊಳಿಸಿ ತೆರಳು. ನಂತರ ದೂತನು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಗಜರಾಜನನ್ನು ಕರೆದೊಯ್ದು, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಚಂಚಲಚಂದ್ರಬಿಂಬವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಗಜರಾಜನು ನಮಸ್ಕರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ದೂತನು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದನು - ದೇವ, ಅಜ್ಞಾನದಿಂದವನು ಈ ಅಪರಾಧವನ್ನೆಸಗಿರುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಕ್ಷಮಿಸು. ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಈ ರೀತಿ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಗಜರಾಜನನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ಅದಕ್ಕೇ ನಾನು ಹೇಳುವುದು - ದೊಡ್ಡವರ ಸ್ಮರಣೆ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವುದೆಂದು. ನಂತರ ನಾನು ಹೇಳಿದೆ. ಅವನೇ ನಮ್ಮ ಪ್ರಭುವಾದ ರಾಜಹಂಸನು. ಮಹಾ ಪ್ರತಾಪಶಾಲಿಯೂ, ಅತೀ ಸಮರ್ಥನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಮೂರು ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಒಡೆಯನಾಗಿರಲು ಯೋಗ್ಯನಾಗಿರುವ ಅವನಿಗೆ ಕೇವಲ ಪಕ್ಷಿಗಳರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ರಾಜನಾಗುವುದರಿಂದೇನು? ಆಗ ಆ ಪಕ್ಷಿಗಳು - ಹೇ ದುಷ್ಟನೇ! ನೀನು ನಮ್ಮ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲೇಕೆ ಅಲೆದಾಡುತ್ತಿರುವೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ರಾಜಾ ಚಿತ್ರವರ್ಣನ ಬಳಿಗೆ ನನ್ನನ್ನು ಕರೆದೊಯ್ದವು. ನನ್ನನ್ನು ರಾಜನ ಎದುರಿಗೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿ, ಪ್ರಭುವಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದವು - ದೇವ, ಸಾವಧಾನದಿಂದ ಕೇಳಿ. ಈ ದುಷ್ಟ

ಬಕನು ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲೇ ಓಡಾಡುತ್ತಾ ನಿಮ್ಮ ನಿಂದೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ರಾಜನು ಕೇಳಿದನು - ಇವನು ಯಾರು? ಎಲ್ಲಿಂದ ಬಂದಿರುವನು? ಅವರುಗಳು ಹೇಳಿದರು - ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ರಾಜಹಂಸದ ಅನುಚರನಿವನು. ಕರ್ಪೂರದ್ವೀಪದಿಂದ ಆಗಮಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಮಂತ್ರಿಯಾದ ಹದ್ದು ನನ್ನನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿತು - ಅಲ್ಲಿ ಯಾರು ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿ ಯಾಗಿದ್ದಾನೆ? ನಾನು ಹೇಳಿದೆ - ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪಾರಂಗತನಾದ ಸರ್ವಜ್ಞನೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಚಕ್ರವಾಕನೆಂದು. ಹದ್ದು ಹೇಳಿತು - ಇದು ಯುಕ್ತವಾದುದು. ಅವನು ಆ ದೇಶದವನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ -

ಶ್ಲೋಕ 16, 17 - ನೃಪನು ಸ್ವದೇಶದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ, ಉತ್ತಮ ಕುಲೋತ್ಪನ್ನನೂ, ಆಚಾರಶೀಲನೂ ಆದ, ಧರ್ಮಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಪವಿತ್ರನೆಂದೆನಿಸಿದ (ಲೋಭಾದಿ ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಮೀರದ, ಅತ್ಯಂತ ಪರಿಶುದ್ಧನಾದ) ರಾಜನೀತಿಜ್ಞನಾದ, ಮದ್ಯದ್ರೂತಾದಿ ವ್ಯಸನರಾಹಿತನಾದ, ಪರಧನದಾರಾದಿ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳ, (ಸದಾಚಾರಿಯಾದ) ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ ಆಚರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಣಾತನಾದ (ವ್ಯವಹಾರಕುಶಲಿಯಾದ) ಕುಲಕ್ರಮಾಗತವಾಗಿ ಬಂದ (ವಂಶ ಪಾರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದವನು) ಸ್ವಗುಣಗಳಿಂದ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಖ್ಯಾತನಾದ, ಪಂಡಿತನಾದ, ಧನೋಪಾರ್ಜನೆಯಲ್ಲಿ ನೈಪುಣ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನೇ ಮಂತ್ರಿ ಪದವಿಯಲ್ಲಿ ನೇಮಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಶುಕವು ನುಡಿಯಿತು - ದೇವ! ಕರ್ಪೂರದ್ವೀಪವೇ ಮೊದಲಾದ ಲಘುದ್ವೀಪಗಳು ಜಂಬೂದ್ವೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿವೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ನಿಮ್ಮ ಒಡತನವೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಆಗ ರಾಜನು ಉತ್ತರಿಸಿದನು. ಇದು ಹೀಗೆಯೇ, ಏಕೆಂದರೆ -

ಶ್ಲೋಕ 18 - ರಾಜ, ಉನ್ನಾದಗ್ರಸ್ತ (ಹುಚ್ಚ ಅಥವಾ ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡಿದವ)

ಶಿಶು, ಕಾರ್ಮೋನ್ವತ್ತ ಸ್ತ್ರೀ, ಧನದಿಂದ ಗರ್ವಿತನಾದವ - ಇವರುಗಳು ಅಪ್ರಾಪ್ತ ವಸ್ತುವಿನ ವಿಚಾರದಲ್ಲೂ ಅಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಂತಹುದರಲ್ಲಿ ಪುನರ್ಲಭ್ಯ ವಸ್ತುವಿನ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವೆಲ್ಲಿರುವುದು?

ನಾನು ಆಗ ಹೇಳಿದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ವಚನಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ (ಹೇಳುವುದರಿಂದಲೇ) ಅಧಿಪತ್ಯವು (ಒಡೆತನವು) ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಾದಲ್ಲಿ ಈ ಜಂಬೂದ್ವೀಪದಲ್ಲೂ ನಮ್ಮ ಪ್ರಭುವಾದ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನ ಪ್ರಭುತ್ವವಿರುತ್ತದೆ. ಶುಕವು ಕೇಳಿತು - ಇದರ ನಿರ್ಣಯವಾಗುವುದು ಹೇಗೆಂದು? ನಾನು ಹೇಳಿದೆ. ಯುದ್ಧದ ಮೂಲಕವೇ ಇದರ ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ.

ರಾಜನು ನಗುತ್ತಾ ಹೇಳಿದನು - ನೀನು ಹೋಗಿ ನಿನ್ನ ರಾಜ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸನ್ನದ್ಧನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು. ಆಗ ನಾನು ಹೇಳಿದೆ - ನೀನು ನಿನ್ನ ದೂತನನ್ನು ಕಳುಹಿಸು ಎಂಬುದಾಗಿ. ರಾಜನು ಕೇಳಿದ - ದೂತನಾಗಿ ಯಾರು ಹೋಗುತ್ತಾರೆ? ಏಕೆಂದರೆ ದೂತನಾದವನು ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಇರಬೇಕು.

ಶ್ಲೋಕ 19 - ದೂತನಾದವನು ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಯ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರಬೇಕು. ಸರ್ವಗುಣೋಪೇತನೂ, ವ್ಯವಹಾರಶುದ್ಧನೂ, ದಕ್ಷನೂ, ವಾಕ್ಪಟುವೂ, ವ್ಯಸನರಾಹಿತ್ಯನೂ, ಕ್ಷಮಾಶೀಲನೂ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೂ, ಪರರ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಅರಿಯುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನೂ, ಪ್ರತಿಭಾಶೀಲನೂ ಆದ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನಷ್ಟೇ ದೂತನನ್ನಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಬಹುದು.

ಹದ್ದು ಹೇಳಿತು - ಈ ರೀತಿಯ ದೂತರು ಬಹಳ ಮಂದಿ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನೇ ದೂತರನ್ನಾಗಿ ನೇಮಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ -

ಶ್ಲೋಕ 20 - ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಸ್ವಾಮಿಯನ್ನು ಸದಾ ಪ್ರಸನ್ನಚಿತ್ತದವನನ್ನಾಗಿರಿಸು

ತ್ತಾನೆ. (ಪ್ರಸನ್ನಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ). ಯಾವುದೇ ಪ್ರಕಾರದ ಸಂಪತ್ತಿಗೂ ಅಭಿಲಾಷೆ ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಶಂಕರನ ಸಾನಿಧ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದೂ ಕೂಡ ಕಾಲಕೂಟದ ಕಾಲುಷ್ಯವು (ತೀವ್ರತೆಯು) ಹೇಗೆ ದೂರಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಸಂಪತ್ತಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವಾಗಲೂ ತನ್ನ ನಿರ್ಲೋಭ ಗುಣವನ್ನು ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ (ಹಣದಿಂದ ದೂರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತಾನೆ). ರಾಜನು ಹೇಳಿದನು - ಹಾಗಾದರೆ ಗಿಣಿಯೇ ಹೋಗಲಿ. ಶುಕವೇ! ನೀನೇ ಇವನೊಂದಿಗೆ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ನಮ್ಮ ಅಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು ಹೇಳು. ಶುಕವು ಉತ್ತರಿಸಿತು - ಪೂಜ್ಯರು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದಂತೆಯೇ ಆಗಲಿ. ಆದರೆ ಈ ಬಕನು ಮಹಾ ದುಷ್ಟನು. ಇವನೊಂದಿಗೆ ನಾನು ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ -

ಶ್ಲೋಕ 21 - ದುರ್ಜನನು ದುಷ್ಟಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ ಅದರ ಫಲವನ್ನು ಸಜ್ಜನನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಗುವುದು. ಸೀತೆಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದ್ದು ರಾವಣನಾದರೂ, ಬಡಪಾಯಿ ಸಮುದ್ರವು ಬಂಧನಕ್ಕೆ ಒಳಪಡುವಂತಾಯಿತು. ಮತ್ತು ಕೂಡ -

ಶ್ಲೋಕ 22 - ದುರ್ಜನನೊಂದಿಗೆ ಎಂದೂ ನೆಲೆಸಬಾರದು. ಎಲ್ಲೂ ಪಯಣಿಸಬಾರದು. ಕಾಗೆಯೊಂದಿಗೆ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಹಂಸಪಕ್ಷಿ ಹಾಗೂ ಅದರೊಂದಿಗೆ ಪ್ರಯಾಣವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದ ವರ್ತಕಪಕ್ಷಿಗಳೆರಡೂ ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟವು, ರಾಜನು ಆದು ಹೇಗೆಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಲು ಶುಕವು ವಿವರಿಸಿತು.

ಕಥೆ - 4

(ಶುಕವು ಚಿತ್ರವರ್ಣನಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಕಥೆ)

ಉಜ್ಜಯಿನಿಗೆ ಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿನ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬೃಹತ್ತಾದ ಪಿಪ್ಪಲೀ ವೃಕ್ಷವಿತ್ತು. (ಅಂಜೂರ ಹಣ್ಣಿನ ವೃಕ್ಷ) ಅಲ್ಲಿ ಹಂಸ ಮತ್ತು ಕಾಗೆ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಒಮ್ಮೆ ಗ್ರೀಷ್ಮ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಬಿಸಿಲಿನ ಬೇಗೆಯಿಂದ ಬಳಲಿದ

ಯಾರೋ ದಾರಿಹೋಕನು, ತನ್ನ ಬಿಲ್ಲುಬಾಣಗಳನ್ನು ತಲೆದೆಸೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ವೃಕ್ಷದ ಕೆಳಗೆ ಮಲಗಿದನು. ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೇ ಅವನ ಮುಖದ ಮೇಲಿನ ನೆರಳು ಮರೆಯಾಯಿತು. ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಖರಕಿರಣಗಳು ಅವನ ಮುಖವನ್ನಾವರಿಸಿತು. ಇದನ್ನು ನೋಡಿ ಆ ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ್ದ ಹಂಸಪಕ್ಷಿಯು, ಅವನ ಮೇಲಿನ ದಯೆಯಿಂದ ತನ್ನ ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಹರಡಿ ಪುನಃ ಅವನ ಮುಖದ ಮೇಲೆ ನೆರಳು ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡಿತು. ನಿಶ್ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಸುಖವಾಗಿ ಮಲಗಿದ್ದ ಆ ದಾರಿಹೋಕನು ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಆಕಳಿಸಿದನು. ಆಗ, ಬೇರೆಯವರ ಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಸಹಿಸದ, ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದಲೇ ದುಷ್ಟ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಆ ಕಾಗೆಯು ಅವನ ತೆರೆದ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಪುರೀಷವನ್ನು (ಹಿಕ್ಕೆಯನ್ನು) ವಿಸರ್ಜಿಸಿ ಹಾರಿಹೋಯಿತು.

ಯಾವಾಗ ಈ ದಾರಿಹೋಕನು ಎಚ್ಚರಗೊಂಡು ಮೇಲೆ ನೋಡಿದನೋ, ಆಗ ಅವನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬಿದ್ದದ್ದು ಹಂಸಪಕ್ಷಿ. ತಕ್ಷಣ ಅದನ್ನು ಬಾಣದಿಂದ ಹೊಡೆದು ಕೊಂದನು. ಅದಕ್ಕೇ ನಾನು ಹೇಳುವುದು - ದುರ್ಜನರೊಂದಿಗೆ ಎಂದೂ ವಾಸಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ.

ವರ್ತಕ ಪಕ್ಷಿಯ ಕಥೆಯನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ -

ಕಥೆ - 5

(ಶುಕವು ಚಿತ್ರವರ್ಣನಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಕಥೆ)

ಒಂದು ವೃಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕಾಗೆ ಮತ್ತು ವರ್ತಕ ಪಕ್ಷಿ ಸುಖವಾಗಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಒಮ್ಮೆ ಎಲ್ಲಾ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಹಾಗೇ ಸುತ್ತಾಡುತ್ತಾ ಸಮುದ್ರತೀರದಲ್ಲಿದ್ದ ಭಗವಾನ್ ಗರುಡದೇವನ ದರ್ಶನವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಹೊರಟವು. ಅಂತೆಯೇ ಕಾಗೆಯೊಂದಿಗೆ ವರ್ತಕಪಕ್ಷಿಯೂ ಹೊರಟಿತು. ಕಾಗೆಯು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಗೋಪಾಲಕನ ತಲೆಯ ಮೇಲಿದ್ದ ಮೊಸರಿನ ಗಡಿಗೆಯಿಂದ

ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಮೊಸರನ್ನು ತಿನ್ನಲಾರಂಭಿಸಿತು. ಯಾವಾಗ ಅವನು ಮೊಸರಿನ ಗಡಿಗೆಯನ್ನು ನೆಲದ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಮೇಲೆ ನೋಡಿದನೋ, ಆಗ ಅವನು ಕಾಗೆ ವರ್ತಕ ಪಕ್ಷಿಗಳೆರಡನ್ನೂ ಕಂಡನು. ಅವನಿಂದ ಹೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾಗೆಯು ಹಾರಿಹೋಯಿತು. ವರ್ತಕವು ನಿರಪರಾಧಿಯಾದರೂ ನಿಧಾನವಾಗಿ ಸಾಗುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ, ಅವನ ಹಿಡಿತಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅದಕ್ಕೇ ಹೇಳುವುದು - ದುರ್ಜನರೊಂದಿಗೆ ವಾಸಿಸಲೂಬಾರದು, ಪ್ರಯಾಣಿಸಲೂಬಾರದು ಎಂಬುದಾಗಿ. ಬಳಿಕ ನಾನು ಹೇಳಿದೆ - ಸಹೋದರನಾದ ಶುಕವೇ ಹೀಗೇಕೆ ನುಡಿಯುತ್ತೀಯೆ? ನನಗೆ ಮಹಾರಾಜರು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆಯೇ ನೀನೂ ಕೂಡ! ಶುಕವು ಹೇಳಿತು. ಹಾಗೇ ಆಗಲಿ ಆದರೆ,

ಶ್ಲೋಕ 23 - ದುರ್ಜನರಿಂದ ನಗುನಗುತ್ತಲೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮಾತುಗಳು ಮಧುರವೇ ಆಗಿದ್ದರೂ, ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಿಸುವ ಹೂವಿನಂತೆ ಭೀತಿಯನ್ನಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ.

ನಿನ್ನ ದುಷ್ಟತನ ನಿನ್ನ ಈ ಮಾತುಗಳಿಂದಲೇ ವಿದಿತವಾಯಿತು. ರಾಜರುಗಳಾದ ಹಂಸಪಕ್ಷಿ ಮಯೂರ ಪಕ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿನ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಈ ನಿನ್ನ ಮಾತುಗಳೇ ಪ್ರಮುಖ ಕಾರಣ ನೋಡು.

ಶ್ಲೋಕ 24 - ಅಪರಾಧವನ್ನು (ದೋಷಗಳನ್ನು) ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ನೋಡಿದಂತಹ ಮೂರ್ಖರನ್ನು ಮಧುರ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಸುಲಭವಾಗಿ ಪ್ರಸನ್ನಗೊಳಿಸಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ರಥಕಾರನು ಜಾರಳಾದ ತನ್ನ ಮಡದಿಯನ್ನು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತು ನಡೆದನು.

ರಾಜನು ಇದು ಹೇಗೆಂದು ಕೇಳಲು ಶುಕವು ವಿವರಿಸಿತು.

हितोपदेशः

ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು

विग्रहः ವಿಗ್ರಹ ಶಬ್ದದ ತಾತ್ಪರ್ಯ - ಶತ್ರುಪಕ್ಷ ಅಥವಾ ವಿರೋಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದು ಅಥವಾ ಒಡಕನ್ನು ಮೂಡಿಸುವುದು. ವಿಗ್ರಹವೆಂಬುವುದು ರಾಜನೀತಿ ಹಾಗೂ ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತವನ್ನು ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಡುವುದಕ್ಕೆ ಇರುವ ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣ ನೀತಿ ಎಂದೂ ಅರ್ಥೈಸಬಹುದು.

ರಾಜರುಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರಗೊಳಿಸುವುದು ಹಾಗೂ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿಡುವುದು ಎಂಬ ಎರಡೂ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಈ ನೀತಿಯು ಬಹಳ ಮಹತ್ವದ್ದು.

‘ವಿಗ್ರಹ’ದ ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಾದಿಗಳು ಯಾವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ರಾಜನಿಗೆ ಅನುಕೂಲಕರವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಯಾವಾಗ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಲೇಬಾರದು ಎಂಬುದರ ಬಗ್ಗೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ನೀಡಿರುತ್ತಾನೆ.

ರಾಜನಿಗೆ ಅವನ ಸ್ನೇಹಿತರು, ಮಂತ್ರಿವರ್ಗದವರು, ಪ್ರಜೆಗಳು ನಿಷ್ಠರಾಗಿದ್ದು ಶತ್ರುವಿನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇದರ ವೈಪರೀತ್ಯವನ್ನು ಕಂಡಾಗ ಮಾತ್ರ ಯುದ್ಧವು ಸೂಕ್ತ ಎಂಬ ಉಪದೇಶವನ್ನು ದೂರದರ್ಶಿಯೆಂಬ ಹದ್ದು ನೀಡುವುದನ್ನು (67ನೇ ಶ್ಲೋಕ) ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಅಂತೆಯೇ ಆ ಹದ್ದು ಮುಂದುವರೆದು -

भूमिमित्रं हिरण्यं च विग्रहस्य फलत्रयम् ।

ಭೂಮಿ, ಸ್ನೇಹಿತರು ಹಾಗೂ ಧನದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಉಪದೇಶ ನೀಡುತ್ತದೆ.

ರಾಜನಾದವನು ಎದುರಿಸುವ ಸವಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಯುದ್ಧವು ಅನಿವಾರ್ಯ ಅಂಗವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಸಮರ್ಥವಾಗಿ ನಿರ್ವಹಿಸುವುದು ರಾಜ ಹಾಗೂ ಅವನ ಮಂತ್ರಿವರ್ಗದವರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆಯ ಸಂದರ್ಭವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇಂಥ ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ತ ನಿರ್ಧಾರಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಯಾಗುವ ಹಲವಾರು ಅಂಶಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತುತಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಈ 'ವಿಗ್ರಹ' ಭಾಗದ ಅಂತಿಮ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಿದಾಗ ಕವಿಗೆ ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ಪದಾತಿಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಯುದ್ಧಕ್ಕಿಂತ 'ನೀತಿ' ಹಾಗೂ ಮಂತ್ರಿಯು ನೀಡುವ ಉತ್ತಮ ಸಲಹೆಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ಶತ್ರುಗಳು ಭಯಭೀತರಾಗಿ ಗಿರಿಗಿರಗಳಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯ ಪಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುವುದೇ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಿಯಕರವೆಂದು ವೇದ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಗ್ರಹ: करितुरङ्गपत्तिभि-
 नो कदापि भवतान्महीभुजाम्।
 नीतिमन्त्रपवनैः समाहताः
 संश्रयन्तु गिरिगह्वरं द्विपः॥

ಹಿತೋಪದೇಶದೊಳಗಿನ ಮೂರನೆಯ ಕಥಾಸಂಗ್ರಹದ ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ 150 ಶ್ಲೋಕಗಳೂ, 9 ಕಥೆಗಳೂ ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಆಖ್ಯಾನಗಳ ಮಾಧ್ಯಮದಿಂದ ವಿಗ್ರಹದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಪುಟ 1 - राजपुत्रावयम् ರಾಜಾ ಸುದರ್ಶನನ ಪುತ್ರರು ತಮ್ಮನ್ನು ತಾವು ರಾಜಪುತ್ರರೆಂದು ಗುರುತಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅವರಲ್ಲಿನ ಜಾಡ್ಯತ್ವ, ಮಂದತ್ವ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಅರಿತುಕೊಂಡಿರುವರೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

विग्रहं श्रोतुं ... ಕ್ಷತ್ರಿಯರಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯುದ್ಧದ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಕುತೂಹಲ ತೋರುವುದು ಸಹಜವಾಗಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ 2 - अकर्णधारा - ನಾವಿಕಶೂನ್ಯ, नौः - ನೌಕೆ, विप्लवेत - ಆಪತ್ತಿಗೆ ಗುರಿಯಾಗುತ್ತಾರೆ, ಮುಳುಗುತ್ತಾರೆ. ರಾಜನನ್ನು ನಾವಿಕನಿಗೂ, ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ನೌಕೆಗೂ ಹೋಲಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಶ್ಲೋಕ 3 - पार्थिवम् वर्द्धयति - ಧನಧಾನ್ಯವನ್ನು ರಾಜನಿಗೆ ತೆರಿಗೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸಂದಾಯ ಮಾಡುತ್ತಾ, ಅವನನ್ನು ಸಂಪೃದ್ಧಶಾಲಿ ಯನ್ನಾಗಿಸುತ್ತಾರೆ.

ರಾಜ ಹಾಗೂ ಪ್ರಜೆಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಅವಲಂಬಿತರಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ರಾಜನ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯೇ ಹೆಚ್ಚಿನದು ಎಂಬ ಭಾವವಿದೆ. ಕೌಟಿಲ್ಯನು ಅर्थ समुद्देशः ಎಂಬ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹಣದ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಮಾತು ಸ್ಮರಣಾರ್ಹ. अलब्धलाभः, लब्धपरिरक्षणं, रक्षितविवर्धनम् ... ಸಮರ್ಥ ರಾಜ, ಒಳ್ಳೆಯ ಆಡಳಿತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿರದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಯಾವ ರೀತಿಯ ಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗದು. ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಂಡರಷ್ಟೇ ಅದನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಸದ್ವಿನಿಯೋಗ ಮಾಡಬಹುದು.

सत् अपि - ವಿದ್ಯಮಾನವಾಗಿರುವ ಸಂಪತ್ತು, असत् - ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶವಾಗುವುದು.

ಪುಟ 1 - दीर्घमुखो बकः ದೀರ್ಘಮುಖವೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಬಕಪಕ್ಷಿ. बक ध्यान संसृष्ट साहित्यದಲ್ಲಿ ಇದು ಸುಪರಿಚಿತವಾದ ಪದವಷ್ಟೇ! ಅತ್ಯಂತ ಕಪಟ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಈ ಪಕ್ಷಿ ತನ್ನ ಜಾಣ್ಮೆಯಿಂದ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ನಂಬಿಸುವ ಚಾಕಚಕ್ಯತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ಬಹು ಜಾಣ್ಮೆಯಿಂದ ಈ

ಬಕಪಕ್ಷಿಯನ್ನು ಪಾತ್ರವನ್ನಾಗಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಮುಂದೆ ಈ ವಿಗ್ರಹ ಅಥವಾ
 ಶ್ರುತ್ಯಕ್ಕೆ ಬಕಪಕ್ಷಿಯ ಮಾತುಗಳೇ ಮೂಲಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪುಟ 2 - जम्बुद्वीपः - जम्बु - ಮಹಾಮೇರು ಪರ್ವತದ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗ
 ದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ಒಂದು ವೃಕ್ಷ. ಈ ವೃಕ್ಷವು ಋತುಭೇದವಿಲ್ಲದೆ
 ಸದಾಕಾಲವೂ ಹೂವುಗಳಿಂದ, ಹಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಭರಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.
 ಸಿದ್ಧಚಾರಣರು ಈ ವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ನೀರೆರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ವೃಕ್ಷದ ರೆಂಬೆಕೊಂಬೆಗಳು
 ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದವರೆಗೆ ಚಾಚಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಈ ವೃಕ್ಷವಿರುವ ಜಾಗವನ್ನೇ
 ಜಂಬುದ್ವೀಪವೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ.

(ಈ ವೃಕ್ಷದ ಹಣ್ಣುಗಳು ಆನೆಯಷ್ಟೇ ಬೃಹತ್ತಾಗಿದ್ದು ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದು
 ಒಡೆಯುತ್ತವೆ. ಇದರಿಂದ ಹೊರಬಿದ್ದ ರಸವು ದೊಡ್ಡ ತೊರೆಯಾಗಿ
 ಹರಿಯುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನೇ ಜಂಬೂನದಿಯೆಂದು ಗುರುತಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ನದಿಯ
 ತೀರವಾಸಿನೀ ದೇವಿಯನ್ನು 'ಜಂಬ್ವಾದಿನೀ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಅವಳಿಗೆ
 ಈ ಜಂಬೂಫಲ ಅತಿ ಪ್ರಿಯ. ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪ್ರೀತಿಸುವ ಈ
 ದೇವಿಯನ್ನು ದೇವತೆಗಳು, ನಾಗಗಳು, ಋಷಿಮುನಿಗಳು, ರಾಕ್ಷಸರು ಎಲ್ಲರೂ
 ಬಹು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವಳನ್ನು ನೆನೆಯುವ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ
 ಅವಳ ಕೃಪೆಗೆ ಒಳಗಾಗಬಹುದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪಾಪಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ
 ಜನರಲ್ಲಿನ ಪಾವಿತ್ರ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. ಜನರ ರೋಗಗಳನ್ನು ದೂರ
 ಮಾಡಿ ಅವರಿಗೆ ಆರೋಗ್ಯ, ಐಶ್ವರ್ಯ, ದೀರ್ಘಾಯಸ್ಸು, ಸಂತೋಷ,
 ಸಂಪುಡ್ಧಿಗಳನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸುತ್ತಾಳೆ.

ಈ ಜಂಬೂಫಲವು ಮಣ್ಣು, ನೀರು, ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳ ಸಾನಿಧ್ಯದಿಂದ
 'ಜಂಬೂನದ' ವೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಚಿನ್ನವಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿತಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ದೇವತೆಗಳು,
 ವಿದ್ಯಾಧರರು ತಮ್ಮ ಪತ್ನಿಯರಿಗೆ ಆಭರಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಲು ಈ ಚಿನ್ನವನ್ನೇ

ಬಳಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಚಿನ್ನ ಬೇರೆಲ್ಲಾ ಬಗೆಯ ಚಿನ್ನಕ್ಕಿಂತ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದುದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (ದೇವಿ ಭಾಗವತ - ಸ್ಕಂಧ 8)

जम्बुद्वीपः ಪುರಾಣ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸಪ್ತದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೆನಿಸಿದೆ. ಇದು ಲವಣಸಮುದ್ರದಿಂದ ಸುತ್ತುವರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಏಳು ದ್ವೀಪಗಳು ಸಪ್ತಸಾಗರಗಳನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸುವ ಅಣೆಕಟ್ಟುಗಳಂತಿವೆ. ಜಂಬುದ್ವೀಪ, ಕ್ರೌಂಚದ್ವೀಪ, ಸಾಕದ್ವೀಪ, ಪುಷ್ಕರ ದ್ವೀಪಾದಿಗಳು ಈ ಏಳು ದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿವೆ.

ಜಂಬುದ್ವೀಪ ಒಂದು ಲಕ್ಷ ಯೋಜನದಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರ ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ದ್ವೀಪವು ಕಮಲದಂತೆ ದುಂಡಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ 8 ಬೃಹತ್ ಪರ್ವತ ಶ್ರೇಣಿಗಳಿದ್ದು, ಅದು ಈ ದ್ವೀಪವನ್ನು ಒಂಭತ್ತು ದೇಶಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಭಜಿಸುತ್ತದೆ. ಇದು ಕಮಲದ ಒಂಭತ್ತು ದಳಗಳಂತೆ ಭಾಸಮಾನವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ದೇಶವೂ ಒಂಭತ್ತು ಸಾವಿರ ಯೋಜನಗಳಷ್ಟಿದೆ. ಉತ್ತರ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಎರಡು ದೇಶಗಳು ಬಿಲ್ಲಿನಾಕಾರದಲ್ಲಿವೆ. ಉಳಿದ ಏಳು ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ದೇಶಗಳು ಬೇರೆಯದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಉದ್ದವಾಗಿವೆ. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ದೇಶ ಚೌಕಾಕಾರವಾಗಿದೆ. ಈ ದೇಶ 'ಇಳಾವೃತ್ತ' ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದು, ಈ ದೇಶದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸುಮೇರು ಪರ್ವತವಿದೆ. ಈ ಪರ್ವತದ ಉದ್ದ ಒಂದು ಲಕ್ಷ ಯೋಜನದಷ್ಟಿದ್ದು, ಸ್ವರ್ಣ ಪರ್ವತವೆಂದೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದಿದೆ. ಈ ಪರ್ವತದ ಮೇಲ್ಭಾಗವು ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗಿದ್ದು ಮೂವತ್ತು ಸಾವಿರ ಯೋಜನಗಳಷ್ಟಿದೆ.

ಪುಟ 2 - विन्ध्यो गिरिः - ಕುಲ ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಈ ವಿನ್ಧ್ಯಗಿರಿ.

अगस्त्येन विद्धत्वात् विन्ध्यं - व्यध्-ताडने - अगस्त्यमहर्षि
 ಗಳಿಂದ ವ್ಯಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು.

सूर्यपदवींविध्यतीति वा विन्ध्यः - ಸೂರ್ಯಗಮನವನ್ನಡಗಿಸಿದ್ದು,
 ಪುರಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕಥೆ ಸ್ಮರಣಾರ್ಹ.

ಪುಟ 2 - राजचक्रवर्तिन् - राजन्+चक्रवर्तिन् - ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಎಂದು
 ಬಿರುದಾಂಕಿತನಾದ ರಾಜ.

मरुस्थले पतिता ... समानौ मरुधन्वानौ इत्यमरः।

मरुधन्व - ಈ ಶಬ್ದಗಳು ನೀರಿಲ್ಲದ ನೆಲದ ಹೆಸರುಗಳು.

तृष्णया मृयन्तेऽत्र मरुः- ನೀರಡಿಕೆಯಿಂದ ಇದರಲ್ಲಿ ಸಾಯುವರು.

धन्वतीति धन्वा - ದಾಹದಿಂದ ಇದರಲ್ಲಿ ಮೃತರಾಗುವರು.

नर्मदातीरे - ನರ್ಮದಾ ನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿ,

नदतीति नदी - ಮೊರೆಯುವುದರಿಂದ, ನದೀ ಎನಿಸಿದೆ.

नर्मकेलिं ददातीति नर्मदा - ನರ್ಮವೆಂದರೆ ಕ್ರೀಡೆ, ಮುದ. ಅದನ್ನು
 ಕೊಡುವುದರಿಂದ 'ನರ್ಮದಾ' ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಾಳೆ. ಇದು ವಿಂಧ್ಯ
 ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ.

पर्वतोपत्यकायां - ಪರ್ವತದ ಇಳಿಜಾರಿನ ಭಾಗ.

उपत्यकाऽद्रेरासन्ना भूमिरित्यमरः।

शाल्मली तरुः - ಬೂರುಗದ ಮರ. ಆಂಗ್ಲಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಸಿಲ್ಕ್
 ಕಾಟನ್ ಟ್ರೀ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಸಾವಿರಾರು ವರ್ಷಗಳಿಂದ
 ಆಯುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಬಳಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ ಒಂದು ಔಷಧೀಯ ಸಸ್ಯ
 ವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

षष्ठिवर्षसहस्राणि वने जीवति शाल्मलिः।

ಅರುವತ್ತು ಸಹಸ್ರ ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ಈ ಬೂರುಗದ ವೃಕ್ಷವು ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಜೀವಿಸುತ್ತದೆಂದು ಈ ಶ್ಲೋಕವು ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ.

वर्षासु - नित्यबहुवचनान्तः शब्दः

स्त्रियं प्रावृट्स्त्रियांभूमिन्निवर्षाऽथशरतस्त्रियां इत्यमरः॥

ಋತುಗಳ ವಿಭಾಗ - ಚೈತ್ರ, ವೈಶಾಖ - ವಸಂತ ಋತು, ಜ್ಯೇಷ್ಠ, ಆಷಾಢ - ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು, ಶ್ರಾವಣ, ಭಾದ್ರಪದ - ವರ್ಷ ಋತು, ಆಶ್ವಿನ್, ಕಾರ್ತಿಕ - ಶರದೃತು, ಮಾರ್ಗಶಿರ, ಪುಷ್ಯ - ಹೇಮಂತ ಋತು, ಮಾಘ, ಫಾಲ್ಗುಣ - ಶಿಶಿರ ಋತು.

ಪುಟ 2 - धारासारैः - धारासम्पात, आसार - ಇವೆರಡು ಜಡಿಮಳೆಯ ಹೆಸರುಗಳು.

धाराणां सम्भूयपतनं धारासम्पातः - ಉದಕ ಧಾರೆಗಳು, ಒಗ್ಗೂಡಿ ನಿಲ್ಲದೆ ಬೀಳುವಿಕೆ.

आसमन्तात्सರतीत्यासारः सृ-गतौ - ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯೂ ಬೀಳುವುದು.

आसारो वेगवान्वर्षः इति कोशः।

ಪುಟ 3 - वैयात्य - धृष्टे धृष्णुर्वियातश्च इत्यमरः।

ಧೃಷ್ಟ, ವಿಯಾತ - ದಿಟ್ಟತನವಿರುವವರು.

वियातः - या-प्रापणे विशेषेण अभिमुखं यातीति वियातः - ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಎದುರು ಹೋಗುವವನು.

ಪುಟ 4 - मुमूर्षुः - आसन्नमृत्युः, ಮೃತ್ಯುವು ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿರುವವ

‘शादूलद्वीपिनौ व्याघ्रे’ इत्यमरः

धूसरः - ईषत्पाण्डुस्तु धूसरः इत्यमरः

धुनोति विरूपतया चित्तमिति धूसरः - ಬೂದು ಬಣ್ಣ

धनुः काण्डं - धनुर्बाणम्

ಪುಟ 4 - ಕೂಪಮಂಡುಕಃ - ನಿಂದಾರ್ಥಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿದೆ. ಬಾವಿಯನ್ನೇ ಪ್ರಪಂಚವೆಂದು ಭಾವಿಸಿದ ಕಪ್ಪೆಯಂತೆ ಇರುವವನು. ಮನೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಗೆ ಹೋಗದೇ ಇರುವವನು, ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಪಂಚದ ಅರಿವೇ ಇಲ್ಲದೆ ಅಲ್ಪಜ್ಞಾನಿಯಾಗಿರುವವನು.

श्रुण्डा - ಸುರೆ, ಮದ್ಯ, शौण्डिकी - ಮದ್ಯವನ್ನು ಮಾರಾಟದ ವಸ್ತುವನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವವಳು, वारुणी - ಮದ್ಯ.

ಶ್ಲೋಕ 12 - आधाराधेयभावेन - बिंबकबिंबितसम्बन्धेन

ಆಧಾರ - ಆಶ್ರಯವನ್ನು, ಆಧಾರವನ್ನು ನೀಡುವ ವಸ್ತು ಅಥವಾ ವ್ಯಕ್ತಿ, ಆಧೇಯ - ಆಶ್ರಯವನ್ನು, ಆಧಾರವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ವಸ್ತು ಅಥವಾ ವ್ಯಕ್ತಿ.

ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡಿ ಆಧಾರ. ಅದರಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿತಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ ಆನೆಯೇ ಆಧೇಯ. ಕನ್ನಡಿ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆನೆಯನ್ನೂ ಚಿಕ್ಕ ವಸ್ತುವಿನಂತೆಯೇ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಪರನ್ನೆಂದೂ ಆಶ್ರಯಿಸಬಾರದೆಂಬ ಭಾವವಿದೆ. ನಿರ್ಗುಣಿಯು ಪರಗುಣಗಳನ್ನೆಂದೂ ಶ್ಲಾಘಿಸನು.

ಶ್ಲೋಕ 13 - व्यपदेशेऽपि कೂಟ प्रयोगे, कपಟ ಉಪಾಯ

अतिशक्ते - ನಿರತಿಶಯ ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾದವನು.

ಪುಟ 5 - गजयूथः - गजानां कुलम्

सजातीयैः कुलं यूथं तिरश्चां पुन्नपुंसकम् इत्यमरः।

आहतिभिः - ಹೊಡೆತದಿಂದ, ಪಾದಾಘಾತದಿಂದ

यूथनाथं संवादयामि - ಗಜರಾಜನು ನನ್ನೊಂದಿಗೆ ಮಾತನಾಡುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ.

ಶ್ಲೋಕ 15 - सदैवाऽवध्यभावेन - ಯಾವುದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲೂ ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲದವನು.

ಈ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಮೊಲವು ತನ್ನನ್ನು ಚಂದ್ರನ ದೂತನೆಂದು ಪರಿಚಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ಅವಧ್ಯಭಾವೇನ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡು, ದೂತರು ಸದಾ ಅವಧ್ಯರೆಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಇದೇ ನೀತಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲೂ ಅನುಸೃತವಾಗಿದೆ, ಹನುಮಂತನ ದೌತ್ಯ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವೆಂಬಂತೆ ಕೌಟಿಲ್ಯನು ತನ್ನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ 'ದೂತ'ನಿಗೆ ಕೆಲವು ನಿಬಂಧನೆಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಾ ದೂತನು ಸಂದೇಶವನ್ನರುಹಿದ ಮೇಲೆ ಶತ್ರುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಉಳಿಯದೆ ಆ ಕೂಡಲೆ ನಿರ್ಗಮಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಇಲ್ಲವಾದಲ್ಲಿ ಅವನು ಬಂಧನಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಸಾವಿಗೆ ಗುರಿಯಾಗಬಹುದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಈ ಮಾತಿಗೆ ಉದಾಹರಣೆ ಆಗಿ ಮಹಾಭಾರತದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ 16,17 - राजकीय कಾರ्यಗಳು ಅನಂತ ಮುಖಗಳನ್ನು ಬಳಗೊಂಡಿರುತ್ತವೆ. ಈ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪ್ರಸಂಗಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ದೇಶಕಾಲಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತವನ್ನು ಸುಸೂತ್ರವಾಗಿ ಮುನ್ನಡೆಸಲು ಅತ್ಯಂತ ದಕ್ಷ ಮಂತ್ರಿಯ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ರಾಜನಿಗೂ ಅತ್ಯಗತ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ಮಂತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಮೂಲಭೂತವಾಗಿ

ಇರಬೇಕಾದ ಗುಣಲಕ್ಷಣಗಳೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ದೂರದರ್ಶಿಯೆಂಬ ಹದ್ದಿನ ಮೂಲಕ ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾನೆ.

ಕೌಟಿಲ್ಯನು ಕೂಡ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಿಯ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ, ಅವರನ್ನು ಉತ್ತಮ ಮಂತ್ರಿ, ಮಧ್ಯಮ ಮಂತ್ರಿ ಮತ್ತು ಅಧಮ ಮಂತ್ರಿಗಳೆಂದು ವಿಭಜಿಸುತ್ತಾನೆ. ಉತ್ತಮ ಮಂತ್ರಿಗೆ ಸುಮಾರು 25 ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಶೀಲಬಲಾರೋಗ್ಯಸತ್ವ ... ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುತ್ತಾನೆ.

ಶ್ರೀರಾಮನು ಚಿತ್ರಕೂಟದಲ್ಲಿ ಭರತನಿಗೆ ರಾಜನೀತಿಯ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಮಂತ್ರಿಯ ಮಹತ್ವವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾನೆ.

एकोऽप्यमात्यो मेधावी शूरो दक्षो विचक्षणः।

राजानं राजपुत्रं वा प्रापयेन्महतीं श्रियम् ॥

उपधाशुचिम् - ಯಾರ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆಯು ಸಮರ್ಥಿತವಾಗಿರುತ್ತದೋ, ಅವನು .

उपधा धर्माचैर्यत्परीक्षणम् इत्यमरः।

धर्मोपधाभिर्विप्रांश्च सर्वाभिः सचिवान्पुनः शोधयेत् इति कालिकापुराणम्।

ಶ್ಲೋಕ 19. ಭಕ್ತೋ ಗುಣಿ ... ರಾಜಾ ಚಿತ್ರವರ್ಣನು, ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನಲ್ಲಿಗೆ ದೂತನನ್ನು ಕಳುಹಿಸಲು ಬಯಸುತ್ತಾ, ದೂತನಿಗಿರಲೇಬೇಕಾದ ಗುಣಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮನುಷ್ಯತಿ ಹೇಳುವಂತೆ ಸಂಧಿ ವಿಗ್ರಹಗಳೆರಡೂ ದೂತಾಧೀನ ವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ದೂತೇ ಸಂಧಿವಿಪರ್ಯಯೌ |

‘ದೂತ ಶಬ್ದವು ರಾಜತಂತ್ರದಲ್ಲಿನ ಮುಖ್ಯ ಅಂಶ. ಮನುಷ್ಯತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ದೂತ ಲಕ್ಷಣವು ಹೀಗಿದೆ -

ದೂತಂ ಚೈವ ಪ್ರಕುರ್ವೀತ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರವಿಶಾರದಮ್ |
ಇಚ್ಛಿತಾಕಾರಚೇಷ್ಟಾಂ ಶುಚಿಂ ದಕ್ಷಂ ಕುಲೋದ್ಗತಮ್ ||

ದೂತನಾದವನು ಹೇಗಿರಬೇಕೆಂಬುದರ ಸುಂದರಕಲ್ಪನೆ ನಮಗೆ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲೇ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ.

ತಿರುಕ್ಕುರಳು ಗ್ರಂಥಕಾರನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವ, ಉತ್ತಮ ದೂತನಿಗಿರಬೇಕಾದ ಅವಶ್ಯಕ ಗುಣಗಳು ಇಂತಿವೆ -

ಅನುರಾಗೋ ನೃಪೇ ಮೇಧಾವಿಲಾಸಿತ್ವಂ ಸುವಾಗ್ಮಿತಾ |
ಗುಣತ್ರಯಮೇತದ್ವಿ ದೂತಸ್ವಾಽಽವಶ್ಯಕಂ ಮತಮ್ ||

ಸನ್ತಯೇವ ದೂತಾ ಬಹವಃ ... ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ದೂರದರ್ಶಿಯೆಂಬ ರಣಹದ್ದು (ಸೌಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಹದ್ದೆಂದು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ) ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನೇ ದೂತನನ್ನಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಧಿಕಾರ ವಾಣಿಯಿಂದಲೋ ಎಂಬಂತೆ ಆದೇಶಿಸುತ್ತಾ, ಅದಕ್ಕೆ ಸೂಕ್ತ ಕಾರಣವನ್ನೂ ನೀಡುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಚಿತ್ರವರ್ಣನು ‘ಶುಕ’ ವನ್ನು ಈ ದೌತೃಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ನಿಯೋಜಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶುಕ ಪಕ್ಷಿಯನ್ನೇಕೆ ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಬಳಸಿಕೊಂಡರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಸೂಕ್ತ ಮಾಹಿತಿ ಲಭ್ಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ.

‘ಶುಕ’ ಪದವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ಗುರುತಿಸುವುದಾದರೆ, ರಾಮಾಯಣ ಹಾಗೂ ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಈ ಹೆಸರಿನ ಇಬ್ಬರು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು.

ರಾಮಾಯಣ - ರಾವಣನು 'ಶುಕ' ನೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ದೂತನೊಬ್ಬನನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾನೆ. ರಾಮನು ಲಂಕಾಪುರಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ರಾವಣನ ಆದೇಶದಂತೆ, ಶುಕನು ತನ್ನ ಗೆಳೆಯ 'ಶಾರಣ'ನೊಡನೆ ಕಪಿ ವೇಷದಲ್ಲಿ, ರಾಮನ ಡೇರೆಯನ್ನು ಹೊಕ್ಕು, ಹನುಮಂತ ಹಾಗೂ ಜಾಂಬವಂತನ ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಬೀಳುತ್ತಾನೆ. ಈ ಶುಕನು ರಾಕ್ಷಸನಾದ್ದರಿಂದ ಇವನನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಮಹಾಭಾರತ - ವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಒಮ್ಮೆ ಪಂಚಭೂತಗಳ ಸತ್ವವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಪುತ್ರನನ್ನು ಪಡೆಯಲಿಚ್ಛಿಸಿ ಶಿವನನ್ನು ಕುರಿತು ನೂರು ವರ್ಷ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದರಂತೆ ಶುಕರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದ 'ಘೃತಾಚಿ' ಎಂಬ ಅಪ್ಸರೆಯ ದೆಸೆಯಿಂದ ಮಗನನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ. ಅವನೇ ಮುಂದೆ ಶುಕಮುನಿಯೆಂದು ಪ್ರಖ್ಯಾತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಈಶ್ವರನೇ ಈ ಬಾಲಕನಿಗೆ ಉಪನಯನ ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಪೂರೈಸುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಶುಕಮುನಿ ದೂತನಾಗಿ ಹೋದ ಸಂದರ್ಭವೆಲ್ಲೂ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಎಮ್. ಆರ್. ಕಾಳೆ ಅವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡುವಂತೆ ವ್ಯಾಸಪುತ್ರ ಶುಕನನ್ನೇ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದುದರಿಂದ, ಕವಿಯು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಶಬ್ದ ಸಾಮ್ಯತೆಯಿರುವ ಕಾರಣ ಈ ಶುಕಪಕ್ಷಿಯನ್ನು ದೂತನನ್ನಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಿರಬಹುದು.

ದೌತ್ಯವಂದರಂ ಸಂದೇಶಸ್ತು ಪ್ರೇಷಿತಸ್ಯ ಸ್ವವಾರ್ತಾ ಪ್ರೇಷಣಂ ಭವತ್ |

ಶ್ಲೋಕ 20 - ಕಾಲಿಮಾ ಕಾಲಕೂಟಸ್ಯ - ದುರ್ವಾಸ ಮಹರ್ಷಿಯ ಶಾಪಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗಿ ದೇವತೆಗಳು ವೃದ್ಧಾಪ್ಯದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಲಾರಂಭಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಹೊರಬರಲು ಅವರು ಅಮೃತವನ್ನು ಕುಡಿಯಲಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆಗ ಅನಂತವೆಂಬ ಸರ್ಪವು, ಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿಯನ್ನು

ಕಡೆಯಲು, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆಣತಿಯಂತೆ, ಕೈಲಾಸ ಪರ್ವತದ ಬಳಿ ಇದ್ದ (ವನಪರ್ವ ೨-139, ಶ್ಲೋ - 5) ಮಂದರ ಪರ್ವತವನ್ನು ತರುತ್ತದೆ. ಈ 'ಮಂದರ'ವು ಕುಬೇರನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ದೇವಾತ್ಮ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಇದ್ದಿತೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ (ಸಭಾಪರ್ವ ೨-10, ಶ್ಲೋ-81). ಮಂಥನದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹೊರಬಂದ ಕಾಲಕೂಟ ವಿಷವನ್ನು ಕುಡಿದ ಈಶ್ವರನು ನೀಲಕಂಠನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಶಿವನ ಸಂಪರ್ಕವನ್ನು ಹೊಂದಿಯೂ ಕೂಡ ಕಾಲಕೂಟದ ಬಣ್ಣ, ತೀವ್ರತೆ ಬದಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅಂತೆಯೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಐಶ್ವರ್ಯದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರು ವಾಗಲೂ ಯಾವುದೇ ದುರಾಸೆಯನ್ನು ಹೊಂದದೆ ತನ್ನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು.

ಶ್ಲೋಕ 21 - ದಶಾನನ - ಬ್ರಹ್ಮನ ಪುತ್ರ ಪುಲಸ್ತ್ಯ. ಪುಲಸ್ತ್ಯನ ಮಗ ವಿಶ್ವಾವಸ್. ವಿಶ್ವಾವಸ್ ಸುಮಾಲಿಯ ಮಗಳಾದ ಕೈಕಸಿಯನ್ನು ವರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇವರಿಬ್ಬರು ಶ್ಲೇಷ್ಮಾತಕ ಎಂಬ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಗರ್ಭ ಧರಿಸಿದ ಕೈಕಸಿಯು ಒಂದೊಂದು ಯಾಮದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಂತೆ 4 ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಜನ್ಮ ನೀಡುತ್ತಾಳೆ. ರಾವಣ, ಕುಂಭಕರ್ಣ, ವಿಭೀಷಣ ಮತ್ತು ಶೂರ್ಪಣಖಾ. (ಕಂಬ ರಾಮಾಯಣ, ಬಾಲಕಾಂಡ) ಇವರಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ತಲೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತ ರಾವಣನೇ ದಶಾನನನೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.

ब्रधनं स्यान्महोदधेः - ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ನಳನಿಂದ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ ಸೇತುವೆ.

ವಿಶ್ವಕರ್ಮನ ಪುತ್ರನೇ ಈ ನಳನೆಂಬ ವಾನರ. ರಾಮನು ಕಪಿ ಸೈನ್ಯದೊಂದಿಗೆ, ಸಮುದ್ರತೀರದಲ್ಲಿ ಬೀಡುಬಿಟ್ಟಿರುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರರಾಜನಾದ ವರುಣನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ ರಾಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ - ವಿಶ್ವಕರ್ಮನ ಪುತ್ರನಾದ, ನಳನು ತಂದೆಯಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಿತ

ನಾಗಿ ಅವನಂತೆಯೇ ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನಾಗಿರುವನೆಂದೂ, ಅವನ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಸೇತುವೆಯ ಕೆಲಸವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಬೇಕೆಂದು ಸೂಚನೆಯನ್ನೀಯುವನು. ಈ ಸೇತುವೆಯನ್ನು ಬಳಸಿಯೇ ರಾಮಾದಿಗಳು ಲಂಕೆಯನ್ನು ತಲುಪುತ್ತಾರೆ. (ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣ, ಯುದ್ಧಕಾಂಡ, ಸರ್ಗ-22)

ಪುಟ 8 - ಪ್ರಾಂತರೆ - ಪ್ರಾಂತರಂ ದೂಶನ್ಯೋಽಥವಾ ಇತ್ಯಮರಃ - ನಿರ್ಜನ, ದುರ್ಗಮ ಉದ್ಧವಾದ ಮಾರ್ಗ ಎಂದು ಅರ್ಥೈಸಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ಈ ಪದವನ್ನು ಕಾಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಸಿದ್ದಾನೆ.

ಪಿಪ್ಪಲಿ ವೃಕ್ಷ:

(ಅ) 'ಅಮರಕೋಶ'ದ ವನೌಷಧಿ ವರ್ಗ ದಲ್ಲಿ ಪಿಪ್ಪಲ ವೃಕ್ಷ: ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅರಳೇಮರವೆಂದೂ, ಪಿಪ್ಪಲಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಹಿಪ್ಪಲೀ ಗಿಡವೆಂದೂ ಅರ್ಥೈಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪಿಪ್ಪಲಃ- ಬೋಧಿದ್ರುಮಶ್ಚಲದಲಃಪಿಪ್ಪಲಃಕೃಷ್ಣರಾಶನಃ ಅಶ್ವತಥೋಽಥ |

ಭಕ್ತಾನಪಾತಿ ಇತಿ ಪಿಪ್ಪಲಃ - ತನ್ನ ಸೇವಿಸುವವರನ್ನು ಪರಿಪಾಲನೆ ಗೈಯುವುದು. (ಶ್ಲೋಕ 66, ಅಮರಕೋಶ)

ಪಿಪ್ಪಲಿ - ಋಷಣಾ ಪಿಪ್ಪಲಿ ಶೌಣಡಿ ಕೋಲಾಥ ಕರಿಪಿಪ್ಪಲಿ |
ಕಪಿವಲ್ಲಿ ಕೋಲವಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಯಸಿ ವಶಿರಃ ಪುಮಾನ್ || (143ನೇ ಶ್ಲೋಕ)

ಪಿಪರ್ತಿ ಪಾಲಯತಿತಿ ಪಿಪ್ಪಲಿ

(ಆ) ವಿ.ಎಸ್. ಆಪ್ಪೆ ಅವರ ನಿಘಂಟುವಿನಲ್ಲಿ ಪಿಪ್ಪಲಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ fig tree (ಅಂಜೂರದ ವೃಕ್ಷ) ವೆಂದೂ, ಪಿಪ್ಪಲಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ long pepper tree (ಮೆಣಸಿನ ಗಿಡ) ವೆಂದೂ ಅರ್ಥೈಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಪುಟ 9 - ನಿರ್ಮರನಿಧ್ರಾ ಸುಖಿನಾ - ಗಾಢ ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಸುಖಿಸುತ್ತಿದ್ದ

ಮುಖವ್ಯಾಧಾನಂ - ಬಾಯಿಯನ್ನು ತೆರೆಯುವುದು (ಆಕಳಿಸುವುದು)

ಕಾಣ್ಡೇನ - ಬಾಣದಿಂದ

ವರ್ತಕ ಪಕ್ಷಿ: - ಕೆಂದೆಲೆ ಹಕ್ಕಿ ಅಥವಾ ಕೆಂಡಲೆ ಹಕ್ಕಿ

ವರ್ತತೆ ಸ್ವೇಚ್ಛಯಾ ವರ್ತಕ:, ವೃತು-ವರ್ತನಿ - ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ವರ್ತಿಸುವುದು.

ಇಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ಈ ಹಕ್ಕಿಯನ್ನೇ ಕಥೆಗೆ ಬಳಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹ. ಈ ಹಕ್ಕಿ ಗಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕದು, 10-12 ಅಂಗುಲದಷ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸುರಕ್ಷತೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಗುಂಪಿನಲ್ಲೇ ಸಂಚಾರ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆಗಸದಲ್ಲಿ ಗಂಟೆಗೆ 40 ಮೈಲಿಯಷ್ಟು ದೂರ ಹಾರಬಲ್ಲ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವಾಗಲೂ, ಕಾಳು, ಹಣ್ಣು, ತರಕಾರಿಗಳನ್ನೇ ತಿನ್ನುತ್ತಾ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನೆಲದ ಮೇಲೆಯೇ ಓಡಾಡುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ನೋಡುವಂತೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ಗೋಪಾಲಕನ ಕೈಗೆ ಸಿಲುಕಿ ಸಾವನ್ನಪ್ಪುತ್ತದೆ.

ಯಾತ್ರಾಪ್ರಸಂಘೇನ - ದರ್ಶನದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನೋಡಲು ಹೋಗುವ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ.

ಅಕಾಲಕ್ರಿಸುಮ: - ಬರಲಿರುವ ವಿಪತ್ತಿನ ಮುನ್ನೂಚನೆಯನ್ನು ನೀಡುವುದು.

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಬೆಲೆ ತೆರಬೇಕಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಈ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಲಭ್ಯತೆಯೇ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಬಹುದು.

ಶ್ಲೋಕ 24 - ಮೂರ್ಖನನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಅವನೆದುರಲ್ಲೇ ವಂಚಿಸಿ, ನಂತರ ಅಷ್ಟೇ ಸುಲಭತಯಾ ಅವನನ್ನು ಪ್ರಸನ್ನಗೊಳಿಸಬಹುದೆಂಬುದನ್ನು ರಥಕಾರನ ಕಥೆಯಿಂದ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ರಥಕಾರ - ಬಡಗಿ, ಪ್ರಯಾಣಿಕರನ್ನು ಕೊಂಡೊಯ್ಯಲು ಸಹಕಾರಿಯಾಗುವ ರಥ, ಕುದುರೆಗಾಡಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವವನು.

* * * * *

Vigraha (War)

At the time of narrating the stories again, the princes said - Venerable Sir, we are princes. We have, therefore, a curiosity to hear about War. Vishnusharma said - I will relate just what your honours like. Do you hear about (the subject of) War then, of which this is the first Shloka -

Shloka 1 - In the combat between the swans and the peacocks, in which equal valour was displayed, the swans were deceived, their confidence being gained by the crows, having resided in the enemy's house.

The princes asked – How was that? Vishnusharma related as follows - There is, in Karpuradweepa, a lake, known as Padmakeli. In it dwelt a royal swan, Hiranyagarbha by name. He was installed their king by all the aquatic birds having assembled together. For,

Shloka 2 - If there be no king to guide the subjects properly, they would sink (in misery) in this world, like a boat without a helmsman in the sea.

Moreover,

The king protects the subjects; they enrich the king : protection is better than enrichment: for in its absence, even what is, is not (i.e. no property is secure).

One day that royal swan was sitting at ease on a large lotus-couch surrounded by his retinue, when a crane, Deerghamukha by name, coming from some country, made his obeisance and sat down. Deerghamukha, said the king, you have come from a foreign country. Tell us the news. The crane replied, sir, there is great news and I have hastened here to communicate that. May Your Highness listen. There is a mountain, Vindhya by name, in Jambudweepa, where lives a peacock, Chitravarna, by name, king of birds. While roaming in Dagdhaaranya, I was observed by his attendant birds and asked - Who are you and where have you come from? Whereupon I replied - I am a follower of his Imperial Majesty, the royal swan, Hiranyagarbha, king of Karpuradweepa and have come here out of curiosity to see foreign countries.

On hearing this, the birds asked me – Which of

the two countries and kings you think to be the better? I replied – Why is the question necessary? Great is the difference. Karpuradweepa is heaven itself, while the royal swan is the second lord of heaven. Condemned to this desolate place, what do you do here? Come away; let us go to our country. Then on hearing my words all flew into a passion. For,

Shloka 4 - To feed serpents on milk is simply to add to their poison : advice given to fools leads to provocation and not to satisfaction.

Moreover,

Shloka 5 - A learned man only should be advised, and never an illiterate one; for having offered advice to monkeys, the birds had to go away being deprived of their place of abode.

The king asked how it was. Deerghamukha thus related -

Fable 1

There is a large Shalmali tree on the bank of the Narmada, in the vicinity of a hill. There, in the interiors of nests built by themselves lived certain

birds in happiness even in the monsoons. Once in the rainy season, the sky being overcast with masses of clouds looking like so many dark veils, there fell a heavy shower of rain in large streams. Then the birds seeing some monkeys at the foot of the tree, suffering from cold and shivering, said, through mercy – Ho monkeys, hear -

Shloka 6 - We have built nests with straws brought by means of nothing else but our bills; why do you (then), who are endowed with hands and feet, experience suffering?

Hearing this, the monkeys being enraged said to themselves - Oh, the birds comfortably lodged in the interior of their nests not exposed to the blast, are reproaching us! Well, let the showers just cease. Thereafter, when the downpour of rain had stopped, the monkeys climbed up the tree, and smashed all the nests, so that the eggs of the birds fell down. Hence I say - A learned man only should be advised &c. What did they do then? - asked the king. The crane replied - Then the birds said, in anger - Who made the royal swan king? Thereupon I too being irritated asked them - By whom was

your peacock made king? Hearing this they all became ready to kill me, whereupon I also displayed my valour. For,

Shloka 7 - On other occasions forbearance is an ornament to men as modesty is to women; but on the occasion of an insult a heroic action is an ornament as boldness (absence of modesty) is to a woman at the time of sexual enjoyment.

The king smiled and observed -

Shloka 8 - He, who having well considered his own strength or weakness as well as that of his enemies is not at all able to mark the difference, is despised by the enemies.

Again,

Shloka 9 - A stupid ass, that daily fed upon corn in a field for a long time, being covered with a tiger's skin, suffered death for the fault of his voice.

The crane asked how it was. The king related -

Fable II

There lived, in Hastinapura, a washerman, Vilasa by name. His ass had become feeble on

account of carrying burdens too heavy for him and was almost at the point of death. Thereupon the washerman, having wrapped him up in a tiger's skin, let him loose in a corn-field near a forest. Now the master of the field seeing him from a distance used quickly to run away taking him for a tiger. Then, one day, one of the men setting guard over the corn having protected his body with a dusky blanket and got a bow and arrow ready, remained waiting in a corner with his body bent down (in a bent posture). Seeing him from a distance the donkey who had grown stout and gained strength by eating corn at pleasure thought him to be a female ass and setting up a loud bray ran towards her. The corn-keeper knowing for certain from his braying that he was an ass killed him easily. Hence I say - A stupid ass, that daily fed on corn &c. What next? Deerghamukha replied - Then the birds said - Ah villain, vile crane, treading on our ground, thou revilest our lord! This cannot be borne now. With these words all of them pecked at me with their bills and said wrathfully - Look here, thou blockhead, that swan

shy king, is extremely mild. He has no claim at all to sovereignty.

For he who is all mildness is not able to save even the thing on the palm of his hand. How can he govern the earth then, or what is a kingdom to him? You too are a frog in a well (an inexperienced fellow) and hence you advise us to seek his shelter. Listen -

Shloka 10 - A large tree, endowed with fruit and shade, should be resorted to; if, through ill luck, there be no fruit who can take off the shade? Moreover,

Shloka 11 - A mean person should not be served; shelter should be taken with a great man; (for) even milk in the hands of a liquor-selling-woman is said to be (taken for) wine.

Shloka 12 - The extent (lit, multitude) of merits, although great, shrinks into smallness when coming in contact with one void of merits, by the relation of the receiver and the received, like a large elephant in a mirror.

Especially,

Shloka 13 - When a king is very powerful, success can be obtained even by using a fiction; the hares lived happily by the fiction (fictiously representing themselves as the servants) of the moon.

I asked how it was; and the birds related -

Fable III

Once upon a time, as there was no rain even in the rainy season, a herd of elephants, being oppressed with thirst, said to their chief - Lord, what means have we to save our lives? There is a place here (only) for little creatures to bathe; but for want of a bath we are as though blind; so whither can we go? What can we do? Thereupon the lord of the herd, going to a place not very far off, showed them a pond full of clear water. Then, as days passed on, the little hares that lived on its bank were crushed by the treadings of the elephants. Upon this a hare, Shilimukha by name, thus deliberated. This herd of elephants, being troubled by thirst, must be coming here every day and thus our race is destroyed. Then a certain old hare, Vijaya by name, said - Be not sorry. I will

remedy this. He then set out, having undertaken to achieve that. On his way he reflected. How shall I stand before the herd of elephants and address them - For,

Shloka 14 - An elephant kills though only touching; a serpent when simply smelling; a king though smiling; and a wicked man although (outwardly) showing honour.

I shall, therefore, mount the top of the hill and address the leader of herd. That being done, the leader of the herd asked him - who are you and where have you come from? He replied, I am a hare sent to you by the divine Moon. Declare your purpose, said the chief of the herd. Vijaya replied -

Shloka 15 - A messenger never speaks falsely even though weapons be raised against him; for he always declares the truth on account of the immunity from being killed which he always enjoys.

I, therefore, speak by his order. Listen. You did not act properly inasmuch as you caused the hares, the guardians of the Moonlake, to be dispersed.

For these hares have long been my protegees. Hence it is that I am called Shashanka (the hare-embled). When the messenger had thus declared himself, the head of the herd said thus in terror - This was done in ignorance. I will not go there again. The messenger said - If so, pay your homage to the lord Moon, trembling with anger in the lake, and having (thus) propitiated him, you may go. Then at night the chief of the herd was taken to the pond there shown the tremulous disk of the moon (reflected) in the water and made to bow down. The messenger said - Lord, he committed the fault through ignorance; he should, therefore, be forgiven. He will not do so a second time. With these words he was sent away. Hence I say - When the king is very powerful, success can be obtained &c. Then I said - That royal swan, our master, alone is mighty in valour and is exceedingly powerful; Even the sovereignty of the three worlds would become him, what of a kingdom then? Thereupon the birds, saying - "Villain, what business have you to tread on our ground?" took me to king Chitravarna. Then having presented me

before the king they said after bowing - Sir, please note - this wicked crane, although travelling in our country, speaks contemptuously of your Majesty's feet. The king demanded who I was and where I came from. They replied - He is an attendant of the royal swan, Hiranyagarbha by name, and has come here from Karpuradweepa. Thereafter, the minister, a vulture, asked me - Who is the prime minister there? I replied - A Chakravaka, named Sarvajna (all-knowing), who is an adept in the principles of all the Shastras (sciences). The vulture remarked – This is proper. He is a native of the same country.

Shloka 16, 17 - A king should fittingly appoint, as his minister, one who is born in the same country, who is nobly bred (lit observes the family practices, or who is nobly born and of virtuous conduct; who is pure and of tried honesty, who is a sound counsellor, who is not addicted to vices and does not swerve from the right path, who has mastered the law relating to disputes, who is hereditary, reputed, learned and an expert in raising revenue.

Just then a parrot observed - Please Your

Highness, Karpuradweepa and other small countries are included in Jambudweepa and therefore the authority of Your Highness extends over them also. To this the king replied that it was so. For,

Shloka 18 - A king, a mad man, a child, a young woman, and one elated with the pride of wealth, desire what is unattainable; how much more so then what can be certainly obtained?

To this I said - If by mere words one's sovereignty can be established, our lord Hiranyagarbha too has mastery over Jambudweepa.

The parrot said - How can this matter be decided? I replied - by War. The king said smilingly - Go and ask your king to be ready.

Then I said - You should send your ambassador also. The king asked - Who will go as an ambassador? For a person of this description should be appointed an ambassador -

Shloka 19 - A messenger should be devoted to his master, pure (or, honest), diligent, bold, unaddicted to vices, forgiving, a Brahmana, one knowing the

weak points (or, secrets) of the enemy and ready-witted.

The vulture observed - Many are fit to be ambassadors, no doubt; but a Brahmana alone should be preferred. For,

Shloka 20 - He pleases his master and does not aim at his wealth; the blackness of Kalakuta (a kind of deadly poison) does not vanish even by its contact with Isvara (Siva).

The king - Let the parrot go then. Parrot, you yourself then go with him and declare our will. The Parrot - As Your Majesty commands. But this crane is a villain; I will not go with him. For, it is said -

Shloka 21 - A wicked man commits an evil deed, while its consequences are sure to be suffered by the good. Ravana carried away Sita, while the great ocean suffered confinement (had a bridge built over it). Moreover,

Shloka 22 - One should not, in any case, live with a wicked man; from their contact with a crow were

killed a goose who lived with him and a quail for going on a journey with him.

The king asked how that was, whereupon the parrot related -

Fable IV

There is a large fig-tree in a forest bordering on the road leading to Ujjayini, upon which lived a goose and a crow. One day in the sultry season, a traveler, being fatigued, slept under the tree, having placed a bow and arrow by his side. After a short while the shadow of the tree moved away from his face. Then, seeing that his face was covered with the sun, a swan, that lived on the tree, through mercy, spread his wings and shaded his face again. Thereafter the traveller, happy in the enjoyment of sound sleep, yawned. Now the crow, unable to bear the happiness of others, through the wickedness natural to his species, muted into his mouth and flew away. Thereupon, as soon as the traveller rose and looked up, he saw the goose whom he killed with an arrow. Hence I say – One should not live with a wicked man. I will also relate the story of the quail.

Fable V

Once upon a time all the birds went to the sea-side, on a pilgrimage in honor of Garuda (the divine Eagle). Among them a quail travelled with a crow. Now the crow repeatedly ate of the curds in a pot which a cowherd was carrying on his head. Thereupon, as he placed his pot on the ground and looked up, the cowherd saw the crow and the quail. The crow being affrighted by him flew away, while the quail being slow of flight was caught and put to death. Hence I say - One should neither live nor go with &c. I then observed - Brother parrot, why do you talk so? I esteem you as much as I do His Majesty. The parrot replied - Be it so; but -

Shloka 23 - Even sweet things accompanied with smiles, said by the wicked, certainly cause fear, like flowers appearing out of season.

As for your wickedness, that was known from your very speech, since your words are the cause of the fight between these two kings. See -

Shloka 24 - A fool is pleased by conciliatory words, even though an offence be committed

before his eyes; (as was) a wheel-wright (who) took on his head his wife with her paramour. The king asked how that was, upon which the parrot related -

* * * * *

व्याकरणांशः

1. तुल्य विक्रमे - तुल्यः विक्रमः यस्मिन् तत्
2. अकर्णधारा - नास्ति कर्णधारः (नाविकः) यस्याः सा
3. सुविस्तीर्णकमलपर्यङ्के - सुविस्तीर्णं कमलमेव पर्यङ्कं, तस्मिन्
4. आख्यातुकामः - आख्यातुं कामः यस्य सः
5. जातामर्षैः - जातः अमर्षः येषां तैः
6. आनतकायेन - आनतः कायः यस्य सः, तेन
7. सर्वशास्त्रार्थपारगः - सर्वेषां शास्त्राणां अर्थस्य पारगः
8. कुलाचारम् - कुलं च आचारः च
9. अकालं - न विद्यते कालः यस्य तद् अकालं
10. हंसकाकौ - हंसः च काकः च

प्रश्नकोशः

I. प्रबन्धरूपेण उत्तरतः -

1. कथासाहित्यस्य उगमविकासौ अधिकृत्य लिखत।
2. कथासाहित्ये विद्यमानानि प्रसिद्ध कथान् अधिकृत्य प्रबन्धमेकं रचयत।
3. पञ्चतन्त्रस्य कर्ता - कृतिः - कृतेः महत्त्वम् - शैलिं च परिचाययत।
4. हितोपदेशं अधिकृत्य प्रबन्धमेकं आरचयत।
5. दीर्घमुखः सञ्चरन् कुत्र गच्छति? परिणामं किं अभवत्?
6. पक्षिणः वानरेभ्यः किं उपदिशति? परिणामं विशदयत।
7. विलासेन गर्दभः कुत्र विमुक्तः? गर्दभेन किं संकष्टं आह्वानितम्?
8. विजया नाम शशकः स्वस्य कुलस्य रक्षणार्थं किं उपायं चिन्तयति?
9. चित्रवर्णः किं निमित्तं दूतं प्रेषयितुं चिन्तयति? तेन चिन्तितानि दूतलक्षणानि कानि?
10. दूरदर्शिः तथा सर्वज्ञः अमात्यस्थानम् कथं पूरयति? दूरदर्शिना दत्तानि अमात्यलक्षणानि कानि?
11. हिरण्यगर्भचित्रवर्णयोः पात्रपरिचयं दत्त्वा तयोः स्वभावादीन् विमृशत।
12. “न स्थातव्यं न गन्तव्यं दुर्जनेन समं क्वचित्” इदं वाक्यं समर्थयत।

II. ससंदर्भं विवृणुत -

1. काकैः स्थित्वाऽरिमन्दिरे।
2. अकर्णधारा जलधौ विप्लवेत।
3. वर्द्धनाद्रक्षणं श्रेयः।
4. देशाऽन्तरादागतोऽसि, वार्त्ता कथय।
5. को देशो भद्रतरो, राजा च?
6. राजहंसश्च द्वितीयः स्वर्गपतिः।
7. अस्मद्देशे गम्यताम्।
8. उपदेशो हि मूर्खाणां प्रकोपाय।
9. स्थानभ्रष्टा ययुः खगाः।
10. यूयं किमवसीदथ?
11. भवतु तावद्वृष्टेरुपशमः।
12. अण्डानि चाऽधः पातितानि।
13. पक्षिणो मां हन्तुमुद्यताः।
14. वाग्दोषाद् गर्दभो हतः।
15. दुर्बलो मुमूर्षुरिवाऽभवत्
16. सस्यक्षेत्रे विमुक्तः।
17. त्वं च कूपमण्डूकः।
18. सेवितव्यो महावृक्षः।
19. हीनसेवा न कर्तव्या।

20. गजेन्द्र इव दर्पणे।
21. व्यपदेशेऽपि सिद्धिः स्यात्।
22. कोऽभ्युपायोऽस्माकं जीवनाय ?
23. गजपादाऽऽहतिभिश्चूर्णिताः।
24. ततो विनष्टमस्मत्कुलम्।
25. मयाऽत्र प्रतीकारः कर्तव्यः।
26. स्पृशन्नपि गजो हन्ति।
27. चन्द्रेण भवदन्तिकं प्रेषितः।
28. दूतो वदति नाऽन्यथा।
29. शशकाश्चिरमस्माकं रक्षिताः।
30. अस्मद्देशे चरन्नपि देवपादानधिक्षिपति।
31. कस्तत्र मुख्यो मन्त्रीति ?
32. अप्राप्यमपि वाञ्छन्ति
33. संग्राम एव।
34. स्वदूतोऽपि प्रस्थाप्यताम्।
35. दूतः स्यात्प्रतिभानवान्।
36. कालिमा कालकूटस्य नाऽपैति।
37. दुर्जनो बकः, तदनेन सह न गच्छामि।
38. बन्धनं स्यान्महोदधेः।
39. न स्थातव्यं न गन्तव्यं दुर्जनेन समं।

40. हंसः काण्डेन हतः।
41. सर्वे पक्षिणः समुद्रतीरऽङ्गताः।
42. काकेन दधि खाद्यते।
43. तेन दृष्टः काकः पलायितः।
44. अकालकुसुमानीव भयं सञ्जनयन्ति।
45. मूर्खः सान्त्वेन तुष्यति।

III. समीचीनं उत्तरं लिखत।

1. 'बृहत्कथा' केन विरचितम्।
2. पञ्चतन्त्रस्य कर्ता कः ?
3. हितोपदेशस्य कर्ता कः ?
4. नारायणपण्डितः कस्य आस्थाने आसीत् ? अथवा नारायणपण्डितस्य आश्रयदाता कः ?
5. भोजप्रबन्धस्य कर्ता कः ?
6. पञ्चतन्त्रे कति तन्त्राणि संति ?
7. हितोपदेशे कति भेदाः भवन्ति ?
8. राजहंसस्य नाम किं ?
9. मयूराणां राजा कः ?
10. पद्मकेल्याः बकस्य नाम किं ?
11. हिरण्यगर्भः कस्मिन् द्वीपे वसति ?
12. हंसाः कैः वञ्चिताः ?

13. पद्मकेलि सरः कुत्र आसीत्?
14. पक्षिराज्ये कः अभिषिक्तः?
15. प्रजां कः संरक्षति?
16. वर्द्धनात् किं श्रेयः भवति?
17. अकर्णधारा किं विप्लवेत्?
18. कमलपर्यङ्के कः सुखाऽऽसीनः आसीत्?
19. कः देशान्तरं गच्छति?
20. विन्ध्यगिरिः कस्मिन् द्वीपे वर्तते?
21. चित्रवर्णः कः?
22. हिरण्यगर्भः कः?
23. दीर्घमुखः कः?
24. दीर्घमुखः कस्मिन् अरण्ये चरन्नवलोकितः?
25. राजहंसस्य अनुचरः कः?
26. कौतुकाद्देशाऽन्यतरं द्रष्टुं कः गच्छति?
27. कर्पूरद्वीपः स्वर्गः एव इति कः वर्णयति?
28. दीर्घमुखस्य वचनं श्रुत्वा के सकोपा बभूवुः?
29. शाल्मलीतरुः कस्मिन् नदी तीरे आसीत्?
30. वानरानुपदिश्य के स्थानभ्रष्टा ययुः?
31. महतीवृष्टिः कस्मिन् ऋतौ अभवत्?
32. तृणैः कैः नीडा निर्मिताः?
33. अण्डानि केन पातितानि?

34. पुंसः किं भूषणं?
35. गर्दभः केन परिच्छन्नः?
36. रजकस्य नाम किं?
37. दुर्बलः मुमूर्षुरिव कः अभवत्?
38. सत्वरं के पलायन्ते?
39. कम्बलस्य वर्णः किं आसीत्?
40. किं दोषात् गर्दभः हतः?
41. कूपमण्डूकः इति कैः उक्तम्?
42. कः सेवितव्यः?
43. शौण्डिकीहस्ते पयोऽपि किं अभिधीयते?
44. कः निर्मलं हृदं दर्शितवान्?
45. गजपादाऽऽहतिभिः के चूर्णिताः?
46. शिलीमुखः कः?
47. वृद्धशशकस्य नाम किं?
48. स्पृशन्नपि कः हन्ति?
49. जिघ्रन्नपि कः हन्ति?
50. कः अवध्यः?
51. के चन्द्रसरो रक्षकाः?
52. चञ्चलं चन्द्रबिम्बं कः दर्शयति?
53. हिरण्यगर्भस्य मन्त्रिः कः?
54. चित्रवर्णस्य मन्त्रिः कः?

55. गृध्रस्य नाम किं?
56. चक्रवाकस्य नाम किं?
57. कपूरद्वीपादयः लघुद्वीपः इति कः वदति?
58. कः संग्राम विषये अभिलाषं व्यक्तयति?
59. चित्रवर्णस्य दूतः कः?
60. कस्य सङ्गमात् कालकूटस्य कालिमा ना अपैति?
61. बकः दुर्जनः इति कः वदति?
62. सीतां कः हरति?
63. दुर्वृत्तं कः करोति?
64. काकेन सह तिष्ठत् कः हतः?
65. काकेन सह गच्छन् कः हतः?
66. पथिकः कुत्र सुप्तः?
67. पक्षौप्रसार्य केन छाया कृता?
68. केन मुखव्यादानं कृतम्?
69. कस्य यात्राप्रसङ्गः अभवत्?
70. काकेन सह कः चलितः?
71. केन दधि खाद्यते?
72. गोपालेन दृष्टः काकः किं करोति?
73. गोपालेन कः व्यापादितः?
74. अकालकुसुमानि किं सञ्जनयन्ति?
75. मूर्खः केन तुष्यति?

II Semester BCA / BHM

Scheme of Examination

Max Marks : 100

1. Multiple choice questions	10 x 1 = 10
2. Essay type questions (2 of 3)	2 x 10 = 20
3. Prose passage translation	1 x 12 = 12
4. Reference to context (2 of 4)	2 x 4 = 8
5. Short notes on any 2 (2 of 4)	2 x 2½ = 5
6. Resolving of samasa and naming of Samasa (5 of 8)	1 x 5 = 5
Identification of Kridanta & Avyayas (5 of 8)	1 x 5 = 5
Translation of a passage from Sanskrit to English	1 x 5 = 5
	<hr style="border: 1px solid black;"/>
	70 Marks
	<hr style="border: 1px solid black;"/>
Internal Assessment	30 Marks